

Fin de siècle Beč i Beč 1900. kao historiografski problem: pristupi, paradigme, rasprave

U članku se donosi pregled razvoja i stanja istraživanja teme koja je postupno od 1960-ih godina u svjetskoj historiografiji dobivala na značenju. Osim toga, raspravljaju se važnost, snaga i domet argumentacije te slabosti ključnih teza u međugeneracijskom odnosu. Posebno snažan utjecaj pronalazi se u angloameričkoj školi usmjerenoj prema istraživanju habsburških studija. Problemski kompleksi koji su otvoreni propitivanjem kulturnog i intelektualnog života Beča ukazali su isprva na potrebu disciplinski široko postavljenih istraživanja. Pritom se razvilo nekoliko istraživačkih paradigmi koje su metodologije određenih historijskih poddisciplina približile i dalje razvijale, ali i interpretativnih modela koji su se od 1980-ih komplementarno razvijali ili kritički dekonstruirali. Autor unosi sistematizaciju pojedinih pristupa, doprinosa i metodoloških inovacija vezanih uz temu te nudi vrednovanje i stanje istraživanja. Pored toga, u članku se analizira tematsko i metodološko isprepletanje utjecaja američke i austrijske historiografije te određena razilaženja.

*Dieß Oesterreich ist eine kleine Welt,
In der die große ihre Probe hält
(Friedrich Hebbel, 1863)*

Uvod

Kao i sve velike teme, problem Beča oko 1900.¹ razmatra se u historiografiji na globalnoj razini, i to iz različitih perspektiva. Pritom se naročito ističu dva,

¹ Formulacija „Beč oko 1900.“ ili „Beč 1900.“ u historiografskom smislu ne mora nužno biti ekvivalent terminu „*fin de siècle* Beč“. U svakom se slučaju ne misli isključivo na godine prijelaza (1899./1900.), već, ovisno o pojedinom autoru, na niz godina, desetljeće ili čak dulje razdoblje (u tom slučaju najčešće s 1848. kao ishodišnom godinom). Allan Janik ponudio je shvaćanje prema kojem „Beč 1900.“ i s time sukladni termini pokrivaju razdoblje od okvirno 1890. do 1914. (ili 1918.). William M. Johnston predlaže dinamiku termina „Beč 1900.“, „Budimpešta 1905.“ ili „Zagreb 1920.“, naglašavajući različite i višestruke matrice modernosti unutar sličnog razdoblja koje predlaže i Janik. Distinkciju između uže kategorizacije „*fin de siècle* Beča“, koja je vezana uz stariju Schorskeovu istraživačku paradigmu, i teme „Beč 1900.“, koja je „rodbinski“ vezana, ali šira (a u metodološkom smislu suvremenija), predložio je Steven Beller. U ovom se članku ta dva termina tretiraju kao komplementarni istraživački pristupi. Vidi: JANIK 2001: 50, bilj. 2; JOHNSTON 2015: 14-15. Za širu kontekstualizaciju termina „prijelaz stoljeća“ vidi: LAQUEUR 1997.

unutar sebe vrlo različita, pristupa: angloamerički i austrijski, sukladno i sa širim pristupom habsburškim studijima, odnosno temi povijesti Habsburške Monarhije u cjelini. Područje proučavanja povijesti Habsburške Monarhije postupno se od oko 1900. etabliralo u Velikoj Britaniji te od međuraća naročito u Sjedinjenim Američkim Državama. Početni su istraživački impulsi pritom nerijetko dolazili od imigranata-intelektualaca s austrougarskim životnim iskustvom ili korijenima: od Lewisa B. Namiera i Alfreda Francisa Pribrama do Oszkára Jászija i Roberta A. Kanna.² U Velikoj Britaniji su, osim presudnih utjecaja politički orijentiranih povjesničara, Roberta Williama Seton-Watsona i novinara Henryja Wickhama Steeda, studije spomenutih stručnjaka podrijetlom s područja Srednje i Istočne Europe utemeljile školu promišljanja propasti Habsburške Monarhije koja vrhunac doživljava u uspješnici A. J. P. Taylora.³ Balansirajući između europskih/globalnih diplomatskih faktora i unutrašnjih faktora sukoba među narodnostima, takav se pristup razvijao i nakon 1945. pod utjecajem A. J. P. Taylora. Osuvremenjeno i prilagođeno modernim problematizacijama, i danas neki predstavnici britanske škole habsburških studija zastupaju takvo polazište.⁴

Za razliku od toga, Oszkár Jászi (1875-1957), kao aktivni političar u vremenu prije raspada Monarhije, a nakon toga povjesničar i sociolog usmjeren na istraživanje recentne povijesti Srednje Europe, ponudio je različite teze o unutarnjoj (de)kompozitnosti Habsburške Monarhije 19./20. stoljeća, o propuštenim prilikama za reformu, kao i uvide u društvene odnose. Do 1960-ih godina postupno se na angloameričkom govornom području razvijala historiografija proučavanja habsburške baštine u srednjoeuropskom kontekstu, dakako, ne bez poveznica s problemom koji je Srednja Europa predstavljala u suvremenom svijetu, a naročito nakon Drugog svjetskog rata, odnosno pojavom „željezne zavjese“. Kulturni život, iako su ga povjesničari poput Arthura J. Maya i Roberta A. Kanna registrirali, često s tretirao kao svojevrsna „anomalija“ propadajućeg imperija.⁵ Tema nije privlačila sustavna i dubinska istraživanja: svi su otprije čuli i znali za Gustava Klimta, Oskara Kokoschku, Adolfa Loosa, Sigmunda Freuda ili Ludwiga Wittgensteina, ali ih povjesničari nisu smatrali svojim užim područjem interesa. Slično se moglo reći i za pojave specifične za Monarhiju na prijelazu s 19. na 20. stoljeće, kao što su pojmovi Hermana Brocha „vedra apokalipsa (Beča)“ (*fröhliche Apokalypse (Wiens)*) i „vrijednosni vakuum“ razdoblja (*Wert-Vakuum*) ili Franza Theodora Csokora „šarolika propast“ (*Der farbenvolle Untergang*)⁶, dakle svojevrsna in-

² Za pregled vidi: SKED 1981: 175-193; DELETANT I HANAK 1988; FELLNER 2002.

³ TAYLOR 1964.

⁴ Vidi: SKED 2019: 166-174.

⁵ Vidi za pregled: LUFT 1987: 1-15; KOŽUCHOWSKI 2018: 119-133.

⁶ Termin potječe iz Brochove studije *Hofmannsthal und seine Zeit*, knjige s kompliciranom i dugom pričom o objavljivanju. Označava zarobljenost Beča, središta intelektualnog i kulturnog života

telektualna ambivalentnost primjetna među brojnim stvaraocima i umjetnicima toga vremena.

O takvim pojavama između 1918. i 1950-ih izlaze eseji, memoari, autobiografska i druga književna djela Hermanna Brocha, Oskara Bende, Stefana Zweiga, Josepha Rotha⁷ pa sve do, primjerice, hrvatske akterke Beča oko 1900, Vilme Vukelić.⁸ Dubljih istraživanja koja bi povezala kulturni razvoj Habsburške Monarhije i kulturnu dinamiku bečkog središta oko 1900, makar i s političkom situacijom, nije bilo. Austrijska/njemačka historiografija, predvođena Oswaldom Redlichem, bila je usmjerena na habsburšku prošlost srednjeg i ranog novog vijeka, odnosno na političku historiju Nijemaca koja je implicirala neuspjeh Habsburške Monarhije u težnji za ujedinjenjem njemačkog entiteta pod jedinstvenom vlašću i stavljala naglasak na sukobe među nacionalnostima (*Nationalitätenkämpfe*). Nije trebalo dugo da i drugi povjesničari izvan njemačkoga govornog područja prihvate takve impulse te ponude vlastite interpretacije koje su često bile germanocentrične, hungarocentrične ili slavocentrične. Češko-britanski povjesničar Zbyněk A. B. Zeman, primjerice, u svojoj sažetoj knjizi o propasti Monarhije posvećuje četvrto poglavlje Beču i fenomenima kulture oko 1900, navodeći kako se romantizam ranijih razdoblja miješao s mračnijim „*fin de siècle* ugođajem“, najavljujući raspad.⁹ Slično je i američki povjesničar Arthur J. May u sintezi *The Hapsburg Monarchy* (1951) posvetio jedno poglavlje intelektualnom i kulturnom usponu Beča.¹⁰ Doduše, s više pozornosti prema kulturnim fenomenima, što će se pokazati i u njegovoj kasnijoj sintezi povijesti Beča druge polovine 19. stoljeća, *Vienna in the Age of Franz Josef* (*sic!*), jednoj od prvih takvih knjiga angloameričkih povjesničara.¹¹ Habsburške su studije, međutim, još do 1960-ih karakteristično usmjerene na političke i eventualno gospodarske probleme, smatrajući da su upravo to glavni razlozi raspada i propasti Austro-Ugarske – teme koja je dominirala narativom. U tom smislu mjesta za analizu kulturnih razvoja i kretanja nije bilo, naročito zato što se taj segment nije mogao uvijek uklopiti u ponekad „šablonski“ usmjerenu analizu propadanja imperija.

Prve korake u znanstvenoj obradi tema učinili su književni povjesničari, povjesničari umjetnosti i novinari. Tijekom 1970-ih još su dominantni u okviru

kontinentalne Europe, u muzealnosti i eklektičnosti vremena koje su vodile do jasne propasti (na državnoj, ali i individualnoj razini), ali i „vedro“ prihvaćanje takvog smjera, bez pravog otpora i uz izuzetan smisao za hedonizam (BROCH 1974). Franz Theodor Csokor objavio je, pak, 1960. esej „Der farbenvolle Untergang“ u *Deutsche Rundschau* (CSOKOR 1960), iskoristivši izraz iz pjesme Stefana Georgea s prijelaza stoljeća.

⁷ Za širi kontekst vidi: KOŽUCHOWSKI 2013.

⁸ VUKELIĆ 2003.

⁹ ZEMAN 1971: 73-74.

¹⁰ MAY 1951: 305-332.

¹¹ ISTI 1966.

njemačke i austrijske historiografije povjesničari književnosti, ali su se javljali i ambiciozniji pokušaji povezivanja različitih područja istraživanja i disciplina.¹² U Sjedinjenim Američkim Državama se, kao i u Europi, još 1950-ih kulturnim temama bave povjesničari na marginama struke, a najčešće povjesničari književnosti ili povjesničari umjetnosti – Harry Zohn, Frank Field, Peter Vergo, Alessandra Comini i drugi. Novinarka Ilse Barea-Kulcsar među prvima je objavila knjigu o povijesti Beča u kojoj je veći dio posvetila „novom građanstvu“ i intelektualnoj eliti – „graditeljima budućnosti“. Kako je sama objasnila, ishodišna točka njezina istraživanja bio je Beč na kraju 19. i početku 20. stoljeća, ali je bila svjesna da radi konteksta mora istražiti slojeve identiteta grada: osim kratkog prikaza povijesti grada, velik naglasak stavlja na barokno razdoblje, što će mnogi daljnji istraživači razvijati dalje. Što je, osim toga, vrijedno u samoj koncepciji knjige, za daljnju je historiografiju druga ishodišna postavka: prikazati društvo u kontrastu između „intelektualne snage“ i „raspadanja“ tako da se mitovi o „vedrom imperijalnom gradu“ i „međunarodne bajke o bečkoj nigdjezemskoj“ dekonstruiraju.¹³

Preobrazbe historiografije od 1960-ih godina i habsburške studije

Situacija se tijekom 1960-ih i 1970-ih ipak već mijenjala. Na to su utjecale promjene u američkom društvu općenito, a, posljedično, naravno, i u struci. Sve veći naglasak na kulturnim, antropološkim i društvenim fenomenima, shvaćenim kao područje interdisciplinarnih i transdisciplinarnih istraživanja, povezivao se sa zakašnjelom američkom recepcijom francuskog pokreta *Annales* koji, doduše, pod Blochom i Febvreom nije uspješno izvršio zamišljenu internacionalizaciju, ali je pod vodstvom Braudela dosezao nove globalne razine.¹⁴ Na sjecištu sve jače zastupljene društvene, kulturne i intelektualne historije koja se sve radikalnije udaljavala od početnih izvorišta u njemačkoj *Ideengeschichte*, potaknuti kulturnim i antropološkim obratima 1970-ih, fenomeni koji su do tada bili po strani na tradicionalnim područjima historiografije kao što su habsburške studije, dobivali su sve više na značenju.¹⁵ Od kraja 1970-ih tome se dodaju i novi utjecaji francuskih povjesničara kulture, tj. nove generacije povjesničara oko časopisa *Annales* pod vodstvom Emmanuela Le Roy Laduriea, novi talijanski (*microstoria* koju predstavljaju C. Ginzburg i G. Levi) te njemački pristupi (*Begriffsgeschichte* i naročito *Alltagsgeschichte*). Sve su te promjene u disciplinskom i metodološkom smislu na drugačiji način približavale kulturnu i intelektualnu historiju. Osim toga, američki povjesničari na sveučilištima poput Berkeleyja, Princetona ili Yalea dolazili su u

¹² Vidi, primjerice: DIERSCH 1973.

¹³ BAREA 1966: 13.

¹⁴ Vidi: BURKE 1990; ROKSANDIĆ, F. ŠIMETIN ŠEGVIĆ I N. ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2019.

¹⁵ RAPHAEL 2003: 156-172.

neposredni kontakt s novim pristupima na širem području društvenih znanosti, što je pružalo dodatne mogućnosti otvaranja istraživanja prema interdisciplinarnim modelima. To se pogotovo pokazalo potrebnim nakon što su brojne sinteze već predstavile različite rezultate s područja klasične političke historije Habsburške Monarhije. Naročito zbog toga što je „*fin de siècle* ugođaj“ Beča, shvaćenog kao ishodište takvih istraživanja, sâm po sebi otvarao mogućnosti istraživanja mentaliteta, simboličkih struktura, višestrukih modernosti i drugih koncepcija koje su se inače rijetko do tada iskušavale na suvremenoj i modernoj povijesti te su se najčešće vezivale uz pokret *Annales*, usmjeren na srednji i rani novi vijek.

Osim toga, do sredine 1970-ih neka od ključnih djela političko-diplomatske historije, naročito sinteza povijesti Habsburške Monarhije Roberta A. Kanna (1906-1981),¹⁶ gotovo su do vrhunca dovela analizu „prilike i propusta“ na putu do raspada Austro-Ugarske, dajući iscrpne preglede modela državnog funkcioniranja Monarhije. Austrijska Akademija znanosti pokrenula je u sklopu vlastite Komisije za povijest Austro-Ugarske Monarhije 1973. dugotrajnu ediciju *Die Habsburgermonarchie 1848-1918* koja je osmišljena kao serija knjiga posvećenih određenoj temi ili aspektu (prvi svezak posvećen je ekonomskom razvoju, drugi upravi i pravnim okvirima itd.), koju su isprva uređivali Alois Brusatti (svezak o ekonomiji) te Adam Wandruszka i Peter Urbanitsch.¹⁷ Doista neobičnu iznimku u austrijskoj historiografiji predstavlja ekscentrična pojava Friedricha Heera (1916-1983). Kao urednik, zatim dramaturg u kazalištu, bečkom Burgtheateru, te na kraju sveučilišni nastavnik, izdao je nekoliko nezaobilaznih knjiga koje problematiziraju intelektualnu historiju Europe i Austrije te posebice pitanje austrijskog duha, odnosno identiteta.¹⁸

Širi hladnoratovski način razmišljanja i situacija u Srednjoj Europi, koja je polagano u prvim poslijeratnim godinama nestajala nauštrb „sovjetskog bloka“ narodnih demokracija, odnosno podjele Europe na „zapad“ i „istok“, također su nalagali novo razmatranje habsburškog kompleksa. Međuratne predrasude o imperiju koji je bio osuđen na propast, dakle o „tamnici naroda“, zamijenile su mnogo povoljnije intonirane analize. Sâm Robert Kann najavio je svojevrstnu promjenu u fokusu istraživanja ili, bolje, bitnu dopunu kada je 1960. objavio knjigu o intelektualnoj historiji Monarhije od kasnog 17. do sredine 19. stoljeća.¹⁹ Za očekivati bilo je da će se, uz novopronađenu relevantnost kulturne i intelektualne historije, takva istraživanja nastaviti.

¹⁶ KANN 1974.

¹⁷ Edicija izlazi do danas; od VII. sveska uz Urbanitscha je stalni urednik bio i Helmut Rumpler, a ovisno o temama, pridružili su im se i Ulrike Harmat, Anatol Schmied-Kowarzik te Andreas Gottsmann. Interesantno je primijetiti da se tema kulture nije otvarala do 2020, kada je još uvijek u pripremi takav svezak.

¹⁸ HEER 1981.

¹⁹ KANN 1960.

Spomenute promjene u angloameričkoj historiografiji kojima su stvoreni bitni preduvjeti pri okretanju kulturnoj historiji Habsburške Monarhije nisu, međutim, isključivo ograničene na američki i europski kulturni obrat 1960-ih i 1970-ih. Uvelike se događaju i ranije:

1. Tradicija povezivanja istraživanja društva i kulture naročito je u britanskoj historiografiji prisutna od G. M. Youngove knjige *Victorian England* (1936.) do prvih radova E. P. Thompsona i grupacija povjesničara oko časopisa *Past & Present* u 1950-ima i 1960-ima. Pritom je važno usmjerenje na povijest određene epohe u njezinoj cjelini s posebnim osvrtom na povijest klasa. Ubrzo nakon što je gotovo iscrpljena politička historija viktorijanskog perioda, uslijedila su istraživanja različitih društvenih skupina, elita i njihovih međuodnosa. Generacija povjesničara koji su socijalnu historiju povezivali s marksističkom interpretacijom potom uvodi daljnje širenje takvog analitičkog modela na razne sfere kulturnog, povezujući kulturu s ekonomijom, odnosno smatrajući da je kultura sredstvo uspostave hegemonije i distinkcije među klasama (A. Gramsci).

2. Usmjerenost prema istraživanju povijesti ideja (*History of ideas; Ideengeschichte*) i povijesti filozofije kakvu su propagirali R. G. Collingwood, Isaiah Berlin ili Arthur O. Lovejoy. Na to se kasnije nadovezuju i tendencije interdisciplinarnih historijskih analize s pomoću psihoanalitičkih metoda (psihohistorije) te suvremenije intelektualne historije. U početku je glavna tendencija istraživanja usmjerena na ideje, odnosno strukture razvoja tih ideja te psihološke faktore u njihovoj recepciji. Kasnije će intelektualna historija težiti oertavanju „mentalnog profila“ jedne nacije (Perry Miller – puritanski duh u Novoj Engleskoj,²⁰ William M. Johnston – „Austrijski duh“).

3. Važan je utjecaj Egona Friedella koji je i sâm bio sudionik bečke dinamike intelektualnog života oko 1900, a tijekom međuraća objavljivao je sintetične prikaze povijesti kulture do Prvog svjetskog rata.²¹ Treba svakako, međutim, napomenuti da je s današnjih položaja održivost njegova shvaćanja kulturne historije, satkane od pažljivo odabranih anegdota, kulturnohistorijskih „sličica“ i stilistički izražene inspiracije bečkih feljtona, u metodološkom smislu više nego upitna.

4. Izuzetno su bitni konceptijski, teorijski i metodološki obrasci koje od kraja 1930-ih do 1970-ih predlaže njemački sociolog Norbert Elias. U temeljima njegovih istraživanja kulture nalazi se perspektiva dugog trajanja društvenih odnosa, shvaćanje pojedinca u kontekstu njegovih bližih ili daljih suvremenika, važnost koncepta „habitusa“ i s njime povezana teorija o procesu civiliziranja.²²

5. Veza između intelektualne, socijalne i kulturne historije s tradicijom proučavanja povijesti gradova (urbana historija). Inicijalna istraživanja Leonarda Benevola,

²⁰ MILLER 1939.

²¹ FRIEDEL 1927-1931 (hrv. prijevod: FRIEDEL 1940).

²² ELIAS 1939 (hrv. prijevod: ELIAS 1996); ISTI 1969.

Lewisa Mumforda i drugih potaknula su historijsku analizu gradskih sredina u odnosu na društvo ili određene društvene skupine i elite. Pritom je dodatan poticaj dala antropološka perspektiva Clifforda Geertza. Grad je, kao zatvorena cjelina, predstavljao logički povoljnu prostornu odrednicu proučavanja različitih aspekata kulture. Ovdje su bitnu ulogu odigrale dvije britanske škole, okupljene oko Ase Briggsa, odnosno Harolda Jamesa Dyosa, koje su u središte istraživanja stavljale moderne viktorijanske gradove (Birmingham, London, Manchester itd.).

Pristupi Beču oko 1900.

Navedene točke predstavljaju neke od bitnih preduvjeta koji su utjecali na angloameričke povjesničare i njihovo daljnje istraživanje Habsburške Monarhije (a posljedično i na europske stručnjake). Pravu prekretnicu predstavljale su knjige Williama M. Johnstona *The Austrian Mind* (1972), odnosno Allana Janika i Stephena Toulmina *Wittgenstein's Vienna* (1973)²³ te potom historiografske uspješnice Carla E. Schorskea *Fin-de-Siècle Vienna* (1980) i Edwarda Timmsa *Karl Kraus – Apocalyptic Satirist* (1986).²⁴ Svako od spomenutih djela na svoj način prati suvremenije teorijske i metodološke obrasce historiografije.

Britanski povjesničar Norman Stone 1983. je u svojoj kratkoj sintezi druge polovine „dugog 19. stoljeća“ zaključio kako Beč predstavlja mjesto gdje je „izumljena većina intelektualnog svijeta dvadesetog stoljeća“.²⁵ No, Stone, kao i mnogi prije njega, postavlja pitanje: zašto? Ne daje odgovor, ali poziva na daljnja istraživanja, upozoravajući na dinamiku preklapanja različitih procesa: liberalizam 1860-ih i uspon Bečkog sveučilišta, kozmopolitizam i istovremeno konzervativizam grada, tendencija okupljanja u skupine, krugove, zatvorene grupe, utjecaj židovskoga građanstva na intelektualnu i umjetničku atmosferu. Sve su to do tada već bili ili će postati temelji radova o Beču oko 1900. U različitim se pristupima temi javljaju zajednički problemi koje je moguće pojednostavnjeno razvrstati:

1. Kakav je odnos prema intelektualnom nasljeđu baroka (kao čvrste društveno-kulturne točke kristalizacije identiteta i mentaliteta) i romantizma u drugoj polovini 19. stoljeća i na prijelazu stoljeća?

2. Kako interpretirati dinamiku i preklapanje različitih skupina intelektualaca koje su u Beču nastajale, a međusobno su se dopunjavale, kritizirale ili antagonizirale? Jesu li snažne radikalne ili umjerene ideje poput Freudove psihoanalize, Loosove ogoljene arhitekture u odnosu na koju je ukras „zločin“, Wittgensteinova dekonstrukcija metafizike, Schönbergova nova (anti)glazba ili empirijski kriticizam

²³ JOHNSTON 1972 (hrv. prijevod: JOHNSTON 1993); JANIK I TOULMIN 1973.

²⁴ SCHORSKE 1980 (hrv. prijevod: SCHORSKE 1997); TIMMS 1986.

²⁵ STONE 1983.

Ernsta Macha i lingvistički kriticizam Karla Krausa zasebne pojave ili se mogu objasniti povezivanjem?

3. U kojoj mjeri Beč oko 1900. označava paradigmu za čitavu Habsburšku Monarhiju te je li moguće pratiti kulturno-intelektualni razvoj drugih habsburških središta *u odnosu na* Beč? S time povezano otvara se i pitanje „prostornog“ definiranja Beča: naime, u kojoj mjeri proučavanje intelektualnih elita Beča može biti ograničeno na zatvoreni ubrani okvir, odnosno do koje je mjere potrebno obuhvatiti „kulturnu simbiozu“ Beča, drugih habsburških središta i periferije?²⁶

4. U kojoj mjeri Beč predstavlja „austro-njemačku paradigmu“, odnosno koliko su dosezi intelektualne i kulturne atmosfere na prijelazu stoljeća vezani uz isključivo austrijski (njemački) identitet i viziju nacionalne kulture?

5. Kakav je međuodnos politike (liberalizam, kriza liberalizma i omasovljenje politike, tj. pojava novih masovnih ideologija) i kulture te kako se on odražavao na intelektualne elite?

6. Kako interpretirati sintezu inovacija i promjena koje se u intelektualnom smislu događaju oko 1900. i kako stvoriti suodnos s intelektualnim i psihohistorijskim biografijama pojedinaca?

7. Kako u metodološkom smislu povezati različite topose, osobe, mentalitete i „opća mjesta“ Beča oko 1900.?

8. Je li Beč oko 1900. pokazivao simptome koji će tijekom 20. stoljeća voditi prema Hitlerovu Trećem Reichu, usponu antisemitizma, totalitarizma i Drugom svjetskom ratu?

Fenomenologija „austrijskog duha“

„Glavna karakteristika austrijske misli bila je da nema uopće niti jedne koja je spomena vrijedna“ – napisao je Eric J. Hobsbawm, potom pokušavši ublažiti tvrdnju dodavši – „iako je u umjetnostima (naročito glazbi, arhitekturi i kazalištu) i nekim primijenjenim znanostima Austrijsko Carstvo bilo izuzetno istaknuto“.²⁷ Hobsbawmovo mišljenje, izneseno u knjizi *Age of Revolution* (1962), svakako nije bilo usamljeno i dobro ocrtava kako je uzaludno djelovalo bavljenje intelektualnom poviješću Austrije. William M. Johnston nadovezao se u knjizi *The Austrian Mind* na ranije vlastite radove iz te specijalizacije.²⁸ Njegov je pristup suštinski „enciklopedistički“, u središtu narativizirane historije nalaze se predstavnici intelektualnih i kulturnih elita Beča, ali u određenoj mjeri i Budimpešte te Praga.²⁹

²⁶ Usp. JANIK 2017: 105-106.

²⁷ HOBSBAWM 1992: 249.

²⁸ Misli se naročito na: JOHNSTON 1967.

²⁹ U nekim je zasebnim radovima, dapače, Johnston također vrlo rano nastojao suprotstaviti ili povezati intelektualnohistorijske dinamike različitih središta, primjerice, Beča i Praga. Vidi: JOHNSTON 1973: 176-181.

Vrlo rano Johnston tako nastoji povezati fenomen prijelaza stoljeća sa središtima Monarhije u množini, ne ograničavajući se na austro-njemačke ili židovske elite (koje uočava kao bitan faktor).³⁰ Njegova triptih-studija Beča, Budimpešte i Praga svojom sveobuhvatnošću utrla je put problemskoj razradi tema kao što su utjecaj baroka/baroknog duha na državu i društvo 19. stoljeća, „vedre apokalipse“, kulture smrti Beča, odnosa birokracije Monarhije i kulturnih elita, različitih intelektualnih krugova Monarhije. Osim toga, oslobodila je nužnost upoznavanja publike s premreženim biografijama glavnih aktera, što iz današnje perspektive možda djeluje čak banalno, ali je 1972. predstavljao ozbiljan izazov čitateljskoj publici.

Austrian Mind nastoji također podvući razlike i sličnosti između intelektualnih miljea triju spomenutih gradova, iako su na kraju najizostrenija istraživanja provedena na primjeru Beča, dok se slika o Budimpešti i Pragu dobiva tek fragmentarno – koliko je prema sudu autora povezana s temom austrijskog identiteta. Važno je, međutim, njegovo shvaćanje da „austrijski duh“ nije moguće istraživati ograničivši se na područje moderne Republike Austrije: polazište koje su čak i prominentni stručnjaci habsburških studija, izuzev C. A. Macartneyja, najčešće izbjegavali u praksi. Iako je pionirsko istraživanje koje je Johnston provodio 1960-ih bilo ograničeno na samo tri središta Habsburške Monarhije, ipak je upravo ta knjiga dala jasnu naznaku da kulturni fenomeni u vrijeme prijelaza stoljeća nisu unikatni ili specifični slučaj Beča, već su širi monarhijsko-srednjoeuropski problem. Za razliku od navedenog Hobsbawmova mišljenja, Johnston uspješno naznačuje kontinuitet kulturno-intelektualnih zasada baroka (bilo da se radi o konzervativnim ili progresivnim), bidermajerskog senzibiliteta i romantizama te Beča 1900.

Osim što je tako u dugom trajanju od 18. do 20. stoljeća nastojao ustanoviti svojevrsnu ukrštenu historiju (*histoire croisée*), ionako blisku fenomenima habsburške povijesti, Johnston je primijenio niz provokativnih teza i karakterizacija. Devetnaestostoljetni koncept „terapeutskog nihilizma“ te suvremeni koncept „kulturnih krugova“, koji je umio povezati s frajdelovsko-herovskom fenomenološko-kulturnohistorijskom galerijom (sâm piše o „mikrosociologiji“), pokušao je primijeniti na samo istraživanje te ih ponuditi kao objašnjenje za propulzivnost, radikalnost, identitetsku ambivalentnost, ali i mentalitet ili „psihološku sliku“ intelektualaca Monarhije oko 1900. Dapače, nadovezuje se na Kanna jer bez zadržke nastoji prikazati široko vremensko razdoblje između 1848. i 1938, izbjegavajući tako klasične početne točke (1867) i još više cezure (1914, 1918) u maniri klasične povijesti ideja koja pronalazi manje ili više očekivane kontinuitete. Središnja teza knjige u pojednostavnjenom smislu prihvaća „terapeutski nihilizam“, ustvari medicinsku praksu prema kojoj se prirodi „dopuštalo“ da krene svojim tijekom, odnosno u radikalnoj varijanti njegovalo zapostavljanje pacijenata i indiferentnost

³⁰ JOHNSTON I ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2009: 22.

prema životu.³¹ Idejnu srž te prakse Johnston primjenjuje na generacije bečkoga građanstva koje je neuspjeh liberalizma odbilo od politike i preusmjerilo u svijet kulture, intelektualizacije te nadasve esteticizma.

Unatoč činjenici da je rukopis knjige nagradio Austrijski institut u New Yorku te nekim početnim pohvalama,³² Johnstonov je pristup doživio neke manje ili više iznenađujuće kritike; prilično negativno se iz perspektive hrvatske historiografije u vezi s time izrazila Mirjana Gross, ali i Damir Barbarić. Dok Gross iz pozicije 1990-ih, kada knjiga izlazi na hrvatskom jeziku, upozorava kako Johnstonove slabosti proizlaze iz „danas prevladane razine koju je historiografija Sjedinjenih Država postigla krajem šezdesetih“, ali i iz neostvarenih koncepcijskih problema kao što je zanemarivanje kompleksnije društvene stratifikacije, supkultura ili pojednostavnjeno i nepotpuno širenje teme na Budimpeštu i Prag,³³ Barbarić, osim površnosti i zanemarivanja drugih središta Monarhije, ističe asocijativno korištenje nedovoljno razjašnjenim te nekonzistentno primjenjivanim konceptom „terapeutskog nihilizma“ koji predstavlja slabu točku u metodološkom smislu.³⁴ Slično su, kao i neke druge metodološke pretpostavke knjige i daljnjeg Johnstonova rada, koncept „terapeutskog nihilizma“ kao znanstveno uporabljivim oštro odbacili i Martin Jay, Steven Beller te Allan Janik.³⁵ Unatoč tome je *Austrian Mind* na njemačkom govornom prostoru ukupno objavljen u četiri izdanja (zadnje 2006), a zbog svoje sveobuhvatnosti, sintetične obrade te velikog „enciklopedijskog“ raspona koje interpretacija obuhvaća i dalje ostaje standardno djelo.

Schorskeova paradigma

Početni koraci prema kulturnoj i intelektualnoj analizi Habsburške Monarhije nisu nužno nailazili na šire odobravanje; kritizirali su ih često i uže specijalizirani stručnjaci habsburških studija, ali i suvremenije orijentirani predvodnici kulturnog obrata. Međutim, već od ranih 1960-ih počinju se pojavljivati eseji i kritički članci Carla E. Schorskea (1915-2015) o Beču na prijelazu stoljeća i njegovim ključnim akterima.³⁶ Isprva orijentiran na političku i društvenu historiju Njemačke, Schorske je posrednim putem, nakon što je kao teme za seminarsku nastavu na Sveučilištu Wesleyan iskušao i London, i Pariz, i Berlin, došao do Beča.³⁷ Rad

³¹ JOHNSTON 1993: 77-78.

³² Vidi, primjerice: ANDRIOLO 1979: 133-144. Enno E. Kraehe u vlastitoj se kritici izjasnio podijeljeno, hvaleći s jedne strane pristup i opseg knjige, a s druge kritizirajući greške, pojednostavnjena shvaćanja i neuspjeh u jasnom označavanju austrijskog uma (duha). KRAEHE 1972: 293-297.

³³ GROSS 1993: 509-515.

³⁴ BARBARIĆ 1997b: 12-14.

³⁵ Vidi: JANIK 1981: 263-292; ISTI 1985: 48-63.

³⁶ Već je 1961. izašao njegov članak o Schnitzleru i Hofmannsthalu: SCHORSKE 1961: 930-946.

³⁷ ISTI 1998: 29.

na nastavi i eseji koji su izravno proizlazili iz toga okupljeni su i zaokruženi u knjizi *Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture* koja je nagrađena prestižnom nagradom Pulitzer, dok je pohvale primala gotovo bez iznimke i od stručnjaka.³⁸

Proslavljena Schorskeova knjiga ustvari je mozaik manjih zasebnih, ali u analitičkom smislu izuzetno dobro povezanih problemskih eseja. U njoj je Beč nanovo otkriven kao kulturno i intelektualno središte Europe na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, povezujući kulturne i političke probleme, otkrivajući njihovu isprepletenost u osnovnim motivima i ličnostima, od austrijske škole psihoanalize i Freuda do ekspresionizma u slikarstvu i glazbi. Schorskeov pristup povijesti grada značio je interdisciplinarno i komparatističko, problemski orijentirano istraživanje koje je bilo mnogo čvršće od dotadašnjih pristupa, usidreno u stabilnim postulatima urbane i intelektualne historije. Najkasnije od Lewisa Mumforda, a možda i prije – primjerice, u Nume Denisa Fustel de Coulangesa – intelektualna je historija pronašla prirodnu prostornu dopunu i, još važnije u koncepcijskom smislu – ograničenje na temelju urbane historije. Za razliku od Johnstona, Schorske nije opterećen fenomenologijom, galerijom ličnosti i bitnih postignuća. Bio je mnogo bliži historiciziranju Freudovih teorija na tragu rada njegova prijatelja Herberta Marcusea (naročito djelo *Eros and Civilization*, 1955).³⁹

U srži njegove studije, koja je kasnije postala „Schorskeova paradigma“, nalazi se nekoliko provokativnih, ali argumentiranih teza. Prvo, Schorske uočava mentalnu, simboličku i realnu vezu obrazovanoga građanstva (*Bildungsbürgertum*) i feudalne aristokracije koju pokušava oponašati. Drugo, povezanost društvenog statusa i umjetnosti (koja iz toga proizlazi), koja je dovela do toga da je nakon neuspjeha liberalizma, shvaćenog kao određenog preduvjeta, nastupio kulturni modernizam kao nadomjestak. Temeljne je argumentacije Schorske iznio u interdisciplinarnoj maniri, povezujući urbane, intelektualne i kulturne aspekte, muzikologiju, povijest umjetnosti i psihoanalitičke metode.

Čak i u koncepcijsko-metodološki slabijim dijelovima, poput sklonosti upuštanja u freudovsku psihoanalitičku(-historijsku) metodu, Schorske ne nastoji dati sveobuhvatno, enciklopedističko objašnjenje pa su stoga zbog ograničenosti njegova pristupa bili manje izloženi kritici.⁴⁰ Dapače, to je potaknulo brojne povjesničare da Beč na prijelazu stoljeća kao model kulturnog centra Habsburške Monarhije provjere ili da mu se suprotstave. Odabir Beča kod Schorskea – slično Johnstonu koji se također prvotno zanimao za povijest Njemačke – nije slučajan:

³⁸ Primjer je izuzetno povoljna recenzija Roberta A. Kanna koji je isticao da Schorske, umjesto da pogrešno pristupi i temu obradi pretjerano u širini, upravo gradi svoju interpretaciju na analitičkoj dubini. Problemski pristup Kannu vodi prema objašnjavanju dubinskog značenja Beča s prijelaza stoljeća a da se pritom ne upada u plitke sinteze, proslave uspjeha ili oplakivanja neuspjeha intelektualnih elita oko 1900. KANN 1981: 169-180.

³⁹ ROTH 2011: 596-597.

⁴⁰ Usp. BRIX 1990: 136-150; BELLER 2011: 48.

njegova težnja za „centriranjem“ kulture na jednome mjestu, čiji bi primjer zorno opisao i problemski obradio temu moderne i modernizma, dovela ga je do Beča.⁴¹ Iako je razmatrao i proučavanje drugih europskih gradova, Schorske je upravo u Beču pronašao istraživački intrigantnu kulturnu i intelektualnu koheziju. Shvatio je kako povezati dinamičan život slikara, arhitekata, glazbenika, psihologa, filozofa, povjesničara umjetnosti i drugih predstavnika kulturnih elita, kako rastumačiti kontrastne političko-društvene uvjete po kojima modernizam nastaje: dakle, s jedne strane avangardne ideje, misli i vizije, a s druge strane tradicionalni elementi, odnosno dijalog tih strana – ističe Schorske kao bitnu karakteristiku vremena i grada.⁴² Naročito u analizi glazbe i arhitekture uspijeva zorno prikazati mentalitet vremena. Povezujući perspektive koristeći se različitim metodama, Schorske, primjerice, na temelju Ringstrasse, promenadne ulice Beča, pokazuje kako je generacijski odmaknula intelektualna i građanska elita oko 1900.; za izgradnju ulice upravo je ključno bilo građanstvo u drugoj polovini 19. stoljeća jer su uz reprezentativne historicističke zgrade nicali i stilski kompatibilne stambeno-najamne zgrade. No, generacijama sinova i kćeri liberalne elite koja je gradila Ringstrasse upravo je ona postala simbol dekadencije i predmet javnog odbijanja. To ih je postupno vodilo prema svijetu estetskih inovacija, prema modernizmu koji je bio naglašeno ahistorijske naravi.⁴³ Ipak, Schorske ne želi reći da je bijeg od politike izazivao apolitičnost, već razmatra osjećajni/estetizirani svjetonazor generacija inteligencije koje su liberalizam smatrali racionalnim (iako politički bankrotiranim), dok su masovne ideologije odbacivali kao iracionalne (kršćanski socijalizam, nacionalizam) ili nerazumne (socijaldemokracija), čime je postupno nastao novi tip čovjeka.⁴⁴ Umjesto racionalnog čovjeka tradicionalne liberalne kulture, nastupio je „psihološki čovjek“, „opasnije i nepostojanije stvorenje“, „stvorenje osjećaja i instinkta“.⁴⁵ Dakle, brohovsko je razdoblje „vrijednosnog vakuuma“ na prijelazu stoljeća za Schorskea bilo doba novih eksperimenata, doba „laboratorija“ modernosti.

Uspješnost Schorskeove knjige, odnosno zbirke eseja može se mjeriti i po drugim istraživanjima koja je sâm izravno ili neizravno potaknuo. James Shedel je u vlastitoj sintezi pojave i razvoja secesije u razdoblju 1897-1914. nastavio istraživati suodnos umjetničkih strujanja, razvoja generacija umjetnika od ranih secesionista poput Klimta do avangardnih modernista poput Schielea i Loosa te utjecaja politike i stvaranja „ideologije“ u umjetnosti, ne zaustavljajući se na klasičnoj povijesti umjetnosti, nego u metodološki ambicioznije postavljenoj so-

⁴¹ SCHORSKE 1998: 11.

⁴² Isto: 29.

⁴³ ISTI 1997: 44-122; ISTI 1998: 105-122.

⁴⁴ ISTI 1997: 128-193.

⁴⁵ Isto: 24-25.

cijalnoj i intelektualnoj historiji umjetničkih elita.⁴⁶ Schorskeov učenik, William J. McGrath (1937-2008), nadovezao se na teze svojeg učitelja u vlastitoj knjizi *Dionysian Art and Populist Politics in Austria* (1974) u kojoj propituje idejne korijene, inspiraciju i utjecaje generacije intelektualaca koja je djelovala na prijelazu stoljeća (V. Adler, G. Mahler, H. Friedjung, M. v. Gruber, R. v. Kralik i drugi), suprotstavljajući izvorni liberalizam i radikalni njemački nacionalizam.⁴⁷ I McGrathova druga knjiga *Freud's Discovery of Psychoanalysis: The Politics of Hysteria* (1986) oslonac pronalazi u Schorskeovoj interpretaciji Freuda. Knjiga je osmišljena kao intelektualna historija psihoanalize, uz neizbježnu kontekstualizaciju suodnosa politike i znanosti, generacijske dinamike te psihohistorijskog društveno-kulturnog profila urbanih elita.⁴⁸ McGrath tako nastavlja ranije utvrđenu paradigmu: obiteljske odnose povezuje s javnim društvenim iskustvima, liberalnim svjetonazorima koji u političkom kontekstu nisu, uz antisemitizam i autoritarnost političkih elita, mogli pronaći plodno tlo te su u konačnici prevladavanjem mladenačkog političkog interesa potaknuli i okretanje znanosti prema suprotnom polu, što je predstavljalo i ključni poticaj za Freudovu koncepciju metode psihoanalize.

Nešto širi portret generacija intelektualnih elita, iako u koncepcijskom smislu ograničeniji (pa tako i u samim ambicijama za dalekosežnim objašnjenjima), javlja se i u djelu britanskog stručnjaka, po obrazovanju germanista i romanista, Edwarda Timmsa (1937-2018) o Karlu Krausu. Poput Schorskea, samo nešto kasnije, i Timms se Bečom oko 1900. bavi isprva u člancima i esejima, da bi njegova istraživanja kulminirala knjigom *Karl Kraus: Apocalyptic Satirist*. Poput Johnstona, i Timms povezuje Beč 1900. s problemima međuraća i austrijskog identiteta, naravno, glavnog protagonista knjiga, na kojeg, međutim, nije ograničen u užem smislu. Preko njega ocrta dominantan diskurs intelektualnih elita, međusobne kontakte i unutarnju dinamiku „bečkih krugova“ (oslanjajući se na izvornu koncepciju „bečkog kruga“ filozofa Moritza Schlicka⁴⁹). Naime, Timms je nastojao povezati i objasniti dinamiku bečkih intelektualaca na temelju krugova koje čine vodeće osobe u intelektualnom i kulturnom miljeu koje uz sebe vežu druge pojedince, istomišljenike ili sugovornike.⁵⁰ Pritom nije izostavio uočavanje

⁴⁶ SHEDEL 1983.

⁴⁷ McGRATH 1974.

⁴⁸ ISTI 1986.

⁴⁹ Moritz Schlick je kao sveučilišni nastavnik i ugledni filozof okupljao formalni krug intelektualaca koji su povezivali prirodne i društvene znanosti, razvijajući tako logički empirizam, analitičku filozofiju itd. Iako se već prije Prvog svjetskog rata sastaju, u punom će smislu „Schlickov bečki krug“ djelovati tijekom međuraća. Vidi: STADLER 1997.

⁵⁰ R. Mayreder, V. Adler, E. Böhm-Bawerk, E. Schwarzwald, E. Mach, A. Loos, K. Kraus, S. Freud, T. Herzl, A. Schnitzler, A. Schönberg, M. Benedikt, O. Wagner, H. Hofmannsthal, G. Mahler, G. Klimt te J. Hoffmann čine predvodnike Timmsovih krugova.

stvaranja određenih „kontrakultura“ koje će se najočitije manifestirati u međuratnom intelektualnom životu.⁵¹

Allan Janik i Stephen Toulmin (1922-2009) kao filozofi krenuli su nešto drugačijim putem. Odvažili su se ne pisati isključivo o Ludwigu Wittgensteinu, već problemski analizirati njegov *Tractatus logico-philosophicus* (1922), želeći postići interpretaciju djela s pomoću konteksta, dakle u smislu odgovora na pitanje kako je sâm autor shvaćao vlastito djelo. Tako postavljeno pitanje otvara i problem autorova konteksta, djelovanja i ideja koje su nastajale u bečkom ambijentu.⁵² Janik i Toulmin se pritom postavljaju između klasične povijesti ideja i povijesti filozofije, stvarajući transdisciplinarnu bazu na temelju koje argumentiraju svoje teze. Razmišljajući o Beču kao gradu (kafkijanskih) „paradoksa“, odbacuju pretpostavku ortodoksnog pristupa koji bi političku i ustavnu povijest odvojio od kulturnih i društvenih procesa, smatrajući da istaknuti pojedinci poput Schönberga ili Krausa ne djeluju unatoč ili neovisno o nekom spomenutom aspektu, baš kao što jedan na drugoga u izuzetnoj mjeri utječu bez obzira na to što je jedan prepoznati glazbenik, a drugi novinar i kritičar.⁵³

Niti takav pristup isprva nije prihvaćen s odobravanjem. Najrazornije je djelovala kritika Dominicka LaCapre jer u pitanje dovodi autorov pristup u odnosu konteksta i teksta, ali i način interpretacije teksta (*Tractatus*) te razlog izostavljanja društvene historije kao ključne povijesne dimenzije, što posljedično vodi do odviše idealizirane esencijalističke slike kojoj nedostaje kompleksnost modernih metodologija.⁵⁴ Mnogo pragmatičnije John W. Boyer autorima zamjera svođenje Beča oko 1900. na „estetičke i egzistencijalne rubrike“, nastojeći ga previše povezati s univerzalnim problemima 20. stoljeća, umjetno ga izdvajajući iz konteksta kojim bi mu se trebalo pristupati: povijesti grada kao takve.⁵⁵

Osnovna teza knjige *Wittgenstein's Vienna* okreće pozornost prema *Tractatus logico-philosophicus* kao izvoru za intelektualnu historiju Beča, ukazujući na preklapanja između autora i atmosfere u kojoj je djelovao mnogo prije negoli je djelo objavljeno. Perspektivu su autori ograničili, u odnosu na Johnstonovu knjigu, i u prostornom (Beč) i u vremenskom smislu. Doduše, manje u prostornom jer Janik i Toulmin ne reduciraju u idejnom smislu Wittgensteina na Beč, već naglašavaju kulturno-intelektualne veze s ostatkom Europe. Nadovezujući se na Schorskeovu tezu o neuspjehu liberalizma kao ključnom ishodištu intelektualaca oko 1900, Janik i Toulmin svoje su djelo osmislili kao nastavak, dopunu ili (kako

⁵¹ Važno je napomenuti da je Timmsova studija dobila nastavak, odnosno drugi svezak: TIMMS 1986; ISTI 2005.

⁵² JANIK 1985a: 7.

⁵³ JANIK I TOULMIN 1973: 13-20.

⁵⁴ LaCAPRA 1979: 65-82.

⁵⁵ BOYER 1975: 710.

neki smatraju) popularizaciju te teze: isprva na Wittgensteinovu primjeru istražuju djelovanje i stanje uma radikalnije „postliberalne“ generacije intelektualaca.⁵⁶ Na to su se nastavili Janikovi kasniji radovi i komentari na knjigu koji su trebali pojasniti kako se ustvari ne radi o popularizaciji, već o smjernicama za novu, drugačiju perspektivu. Sâm je koncipirao pojam „kritičkog modernizma“ koji se u socijalno-intelektualnom smislu odvaja od šorskeovskog međuodnosa „estetičkog modernizma“, dekadencije i službenog „baroknog“ Beča koji simboliziraju grad na prijelazu stoljeća. „Kritički modernizam“ ne označava formalni pokret ili krug; za Janika je to način razmišljanja generacije intelektualaca (pripadaju mu, uz Krausa i Loosa, primjerice, Weininger, Schiele, Schönberg, Trakl i drugi) koji je ustvari kombinacija dijagnoze i strategije s pomoću koje su funkcionirali u društvenom ambijentu Beča oko 1900. i tijekom međuraća.⁵⁷ Takav široko osmišljeni koncept pomogao je Janiku u kasnijim radovima napraviti odmak od ustaljenih antagoniziranih podskupina bečkog prijelaza stoljeća (npr. dinamika H. Bahr vs. K. Kraus).⁵⁸

Beč 1900.: paradigma modernosti

Iako su, kako je već napomenuto, još tijekom međuraća važne tragove o Beču oko 1900. ostavili austrijski pisci koji su većim dijelom sudjelovali u atmosferi prijelaza stoljeća, interesantno je kako dugo nakon 1945. nisu pronašli odgovarajuću publiku. Često zaboravljeni, a u najmanju ruku gurnuti po strani, nisu predstavljali niti posebno bitne stupove austrijskog identiteta niti razvoja europske misli. O tome najbolje govori anegdota prema kojoj je Elias Canetti 1981. Nobelovu nagradu za književnost službeno u govoru prihvatio u ime Hermanna Brocha, Karla Krausa, Roberta Musila i Franza Kafke.⁵⁹ Zaborav aktivnih protagonista Beča oko 1900. objašnjiv je na više razina, ali bitno je istaknuti da je u presudnom smislu utjecao na američke istraživače koji su njima uvelike inspirirani, no upravo zbog tog izostavljanja i manje opterećeni.

Međutim, od sredine 1980-ih pa nadalje monografije o prijelazu stoljeća eksponecijalno rastu, pišu se studije o pojedinim akterima kulturne scene, gradu, društvenim pojavama „zlatnih vremena“. Publicist i pisac Frederic Morton (1924-2015) čak se posvetio pojedinim godinama gradske povijesti, pažljivo odabravši deset mjeseci između 1888. i 1889. kao „reprezentativne međe“ te potom 1913./1914. vrijeme kada gotovo istovremeno u gradu borave Staljin, Trocki, Hitler i Josip Broz Tito.⁶⁰ Pojavila se i knjiga spisateljice Hilde Spiel (1911-1990), akterke međurat-

⁵⁶ JANIK 2001a: 31.

⁵⁷ Isto: 41-42; ISTI 2001b: 171-184.

⁵⁸ O kritičkoj razradi Janikove teze vidi: PADEN 2007: 71-84.

⁵⁹ Usp. JANIK 2001b: 1.

⁶⁰ MORTON 1979; ISTI 1989.

nog Beča, u kojoj će se objasniti važnost liberalnoga židovskoga građanstva koje u kulturu esteticizma unosi intelekt i svijet ideja.⁶¹ Uspjeh Johnstona, Schorskea i drugih pionira u istraživanju bio je potpun. Američki povjesničar Steven Beller upućuje na to kako su različiti elementi, od popularne glazbe, filmova i izložbi do političke situacije, slabljenje i pad austrijskog kancelara Brune Kreiskog te ponovna kriza socijaldemokracije utjecali na uspješnost popularizacije teme Beča na prijelazu stoljeća.⁶² Komplementarno tome, i Heidemarie Uhl napominje značenje debate o modernosti i postmoderni, činjenicu da su virtualni utopijski prostori modernosti poput Pariza, Londona i Berlina, koje se dugo podržavalo u stručnoj literaturi, gubili na interpretativnoj uvjerenosti, dok je Beč u tom smislu dobivao na važnosti kao proturječni, nesavršeni i nezavršeni projekt bliži postmodernom razmišljanju. Tim više što je upravo u to vrijeme tradicionalna dinamika između „herojskog“ baroknog Beča u obrani od Osmanlija i „Crvenog Beča“ socijalne misli također posustajala.⁶³ Upravo su to ishodišne točke zbog kojih je Beč 1900. zadobio pozornost u širim raspravama o značenju i trajanju modernosti pa ga se dotiču i LaCapra, J. Habermas i mnogi drugi.

Promjene koje su se događale u habsburškim studijama postupno su postajale vidljive širim publikama. Tako je *BBC* 1977. prikazao dokumentarni film Michaela Frayna *Vienna, the Mask of Gold* (u suradnji s povjesničarima umjetnosti Peterom Vergom i Georgom Eislerom), koji skreće pozornost na jedan drugačiji grad od onoga kakav se dotada percipirao.⁶⁴ Od kraja 1970-ih do sredine 1980-ih Beč postaje u globalnom smislu prisutniji u popularnoj kulturi na temelju uspješnih filmova (*Amadeus*) i glazbe (Ultravox, Falco).⁶⁵ Oko Schorskea počinje se stvarati uži i širi krug specijalista koji po vokaciji nisu do tada bili dio habsburških studija, ali su se priključili široj raspravi o modernizmu.

Vrhunac takve atmosfere u javnosti predstavljaju velike svjetske izložbe bečkih tematika: uspješnim izložbama 1986. u New Yorku „Vienna 1900: Art, Architecture, and Design“ (Beč 1900.: umjetnost, arhitektura i dizajn) u Muzeju za modernu umjetnost (MOMA) i Parizu „Vienne 1880-1938: L'Apocalypse Joyeuse“ (Beč 1880 – 1938: Vedra apokalipsa) u *Centre Pompidou* prethodila je „ishodišna“ bečka izložba „Traum und Wirklichkeit, Wien 1870-1930 (San i java, Beč 1870-1930) iz 1985. koju je pripremio Wiener Künstlerhaus, a koju je posjetilo oko 622 000 osoba.⁶⁶ Sama činjenica da je bečki arhitekt Hans Hollein

⁶¹ SPIEL 1987; usp. BELLER 1988: 681-682.

⁶² BELLER 2011: 49-55.

⁶³ UHL 2012: 38-39.

⁶⁴ BELLER 2001b: 4.

⁶⁵ Godine 1985. snimljen je i film *Mahler* redatelja Kena Russella, koji unatoč komercijalnom neuspjehu također ukazuje na sve veću popularnost Beča i Mahlera. ISTI 2011: 50.

provokativnim (post)modernističkim postavom izložbe „kroz 24 postaje“ nastojao citirati izvorišta iste modernosti te proizvesti unutarnju dinamiku između emocionalnosti i racionalnosti u posjetitelja,⁶⁷ dodatno potvrđuje argumente da je 1980-ih Beč u smislu znanosti i umjetnosti predstavljao globalno prepoznatljiv „brend“, atraktivan kulturnim elitama zbog činjenice da je bio dovoljno udaljen da izaziva zanimanje, ali dovoljno blizak da se ne bi doimao opskurnim.

Među onim djelima koja su se snažno nadovezivala na glavne Schorskeove teze jest i ono njegova učenika Michaela P. Steinberga. On se u knjizi *Austria as Theater and Ideology* (1990) nadovezuje i razrađuje tezu o krizi liberalizma i o „mreži konfrontacija“ oko programa kulture pod utjecajem modernizma i konzervativizma.⁶⁸ Pritom Steinberg prihvaća koncept „kritičkog modernizma“ od ranije historiografije i čini interesantne korake prema „nazad“ i „naprijed“ u odnosu na Schorskeov model. Naime, budući da je glavna tema njegova istraživanja kreiranje kulturnog (i nacionalnog) identiteta Austrije na temelju dugotrajnog festivala u Salzburgu (pokrenutog 1920), ishodišnu točku analize predstavlja barokna tradicija. Steinberg ustvari ključnu podlogu za razumijevanje teza o važnosti festivala postavlja u analizi svjetonazora i fenomena Beča oko 1900. Istraživanje se, međutim, nastavlja do 1940-ih, odnosno sredine 20. stoljeća, što popunjava rez koji je Schorske napravio u svojim radovima, više se baveći pitanjima nacionalizma, uloge i položaja Židova te, posljedično, nacizmom.

Čak je i kritični Steven Beller, propitujući „Što Beč 1900. čini glavnim gradom moderne kulture“ te ističući važnu sastavnicu židovske inteligencije nasuprot baroknoj i katoličkoj tradiciji Austrije, naveo kako Beč 2000. može ponovno postati srednjoeuropsko intelektualno okupljalište, ishodišna točka preko koje se Beč 1900. „nanovo rađa“.⁶⁹ Pozornost koju je fenomen „Beča na prijelazu stoljeća“ plijenio pri kulturnohistorijskoj analizi mogla je u jednom trenutku djelovati kao da je „duh“ grada sveprisutan i paradigmatički, da u interpretacijskom smislu nudi odgovor na sve aspekte, totalitet fenomena moderne kulture: nagnalo je to i Petera Gayja, još jednog pionira suvremene intelektualne historije, da izjavi kako je Beč „izmišljotina kulturnih povjesničara koji tragaju za brzim objašnjenjima“.⁷⁰ I sâm je Gay upravo u to vrijeme propitivao psihohistorijske metode istraživanja, radeći na ediciji *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud* i čitavom nizu knjiga koje tematiziraju intelektualnu biografiju Sigmunda Freuda.⁷¹ Nije se slagao sa Schorskeovom analizom, smatrajući da su Freudove

⁶⁶ BJORKLUND 1990: 99-109; EHALT 2012: 28; BELLER 2011: 51-52. Vidi također: <https://www.hdgoe.at/traum-wirklichkeit>.

⁶⁷ HOLLEIN 1985: 35-37.

⁶⁸ STEINBERG 1990.

⁶⁹ BELLER 1993: 180.

⁷⁰ GAY 1978: 34.

ideje obuhvaćale znatno šire intelektualne svjetonazore od samo (ograničenog) Beča, štoviše, tvrdeći da je Freud bio u interakciji s Bečom koji je sâm konstruirao (nasuprot gradu dvora, kavana, salona i opereta).⁷²

Steven Beller u nekim kasnijim radovima također ističe važnost trenutka koji se poklopio da dodatno podcrta uspjeh Schorskeove knjige i pristupa.⁷³ Početkom 1990-ih se aktualnost rasprave o Srednjoj Europi, u svjetlu pada Berlinskog zida, nestajanja „željezne zavjese“, odnosno dolaska demokratskih promjena, odražava na historiografiju i habsburške studije. *Annus mirabilis*, 1989, značila je u mnogočemu povratak 19. stoljeća, povijesnog sjećanja te historicizirane verzije Srednje Europe kojoj je teza o Beču (a možebitno i drugim središtima) kao izvorištu modernosti pogodovala, dok je novo promišljanje prostora imalo dvoznačnu ulogu terapijskog mentalnog prekida (raspad Jugoslavije i rat) i novog početka (povratak njemačkog/austrijskog kulturno-gospodarskog utjecaja).⁷⁴ Jača srednjoeuropska povezanost, koju su mnogi željeli dokazati, pronašla je odjeka i u historiografiji.

Baš kao što se tadašnji zamjenik gradonačelnika Beča, poduzetni Erhard Busek, u trenutku kada su M. Kundera, G. Konrád i drugi intelektualci već pisali o Srednjoj Europi, nadao da će Beč postati osovina nove Srednje Europe,⁷⁵ 1990-ih je grad doista i postao središte proučavanja političkih i kulturnih implikacija, povezujući dalje historijske dimenzije sa širom aktualnom debatom među intelektualcima. Organiziraju se brojni skupovi koji postupno s teme Beča oko 1900. prelaze na širu srednjoeuropsku analizu. Ovdje se ističu, primjerice, Moritz Csáky, Emil Brix i drugi. Hrvatska historiografija, kao i šire zainteresirane struke, s određenom je odgodom primala obavijesti o novom zamahu, iako nije u esejističkom smislu aktivno pridonosila raspravi.⁷⁶ U razmaku od nekoliko godina u časopisu *Gordogan* se od 1980-ih posvećuje pozornost novim tendencijama habsburških studija, pa tako i u sklopu dvostrukog temata „Pabirci uz temu – Srednja Evropa“ koji priređuje Branko Matan.⁷⁷ Osim što se prevode Schorskeovi eseji,⁷⁸ klasici poput H. Bahra i J. Rotha te aktualni eseji (G. Konrád, M. Kundera, M. Pollack,

⁷¹ Usp. GAY 1985; ISTI 1988; FELDMAN 2007: 61-63. I drugi su dodatnu pozornost obratili Freudu i aspektima njegovih sveobuhvatnih teorija iz perspektive historiografije ili su pokušali povezati utjecaj psihoanalize na druge intelektualne i kulturne krugove Beča. Vidi, primjerice: WORBS 1983; McGARTH 1986; WOLFF 1988; DECKER 1991.

⁷² GAY 1988: 10. Vidi također: ROTH 2012: 17-20; SPECTOR 2013: 260-261.

⁷³ BELLER 2011: 46-49.

⁷⁴ SCHLÖGEL 2008: 147-167, ovdje 151-152. Vidi također: PROMITZER 2014: 51-62.

⁷⁵ Vidi: BUSEK I BRIX 1986; usp. LUIF 2010: 95-109, ovdje 97.

⁷⁶ O problemu Srednje Europe i hrvatskoj historiografiji vidi: ROKSANDIĆ 2012: 187-201.

⁷⁷ *Gordogan* 7/17-18 (1985); *Gordogan* 9/23-24 (1987).

⁷⁸ SCHORSKE 1985: 214-231; ISTI 1987: 3-24. Oba članka dolaze u prijevodu Nikice Petraka.

D. Jančar, B. Popović), piše se i o problemu Židova u Monarhiji (M. Gross), kao što se problematiziraju i aktualniji problemi Srednje Europe iz različitih dimenzija (B. Despot, B. Donat, I. Banac, D. Ruljančić.). U istom će tematu i Boris Buden otvoriti raspravu o knjizi *Wittgenstein's Vienna*.⁷⁹

Vera Horvat Pintarić objavila je 1989. klasičnu studiju djela arhitekta Otta Wagnera na engleskom jeziku.⁸⁰ I drugi povjesničari umjetnosti, poput Zvonka Makovića, Radovana Ivančevića ili Olge Maruševski, uključuju se u širu raspravu o značenju Beča 1900. i recepcijskim pričama. Slično čine i povjesničari: primjerice, Mario Strecha će 1993. objaviti vjerojatno svoj najbolji članak, „O pitanju utjecaja bečkog središta na kulturni identitet Zagreba u 19. stoljeću“, nastavljajući se na rad Mirjane Gross, ali anticipirajući i nove svjetske historiografske trendove.⁸¹ Potom će i Viktor Žmegač u vlastitoj knjizi *Bečka moderna* (1998) hrvatske čitatelje pozvati na komplementarno i komparativističko čitanje sa Schorskeom i drugim autorima, pritom nudeći vlastito viđenje problema Beča oko 1900.⁸² Također, koncipirana s pomoću sadržajnih esejističkih cjelina, knjiga daje kolektivni portret „mladog Beča“ (*Jung Wien*), ocrtavajući nijanse i faze na temelju tipskih primjera mentaliteta, stvaralačkih impulsa i ideja, pritom često povezujući osobe ili područja. Za razliku od Timmsovih krugova, Žmegač prikazuje izravnu i implicitnu povezanost aktera i ideja bečke moderne u različitim, početnim, razvojnim ili radikalnim fazama jedne „kulture raznolikosti“,⁸³ obraćajući pozornost na teme kao što su historizacija i estetizacija prirode, sklonost prema alegorijama, psihoanaliza itd. Samo godinu dana prije izlaska Žmegačeve knjige, u izdanju Školske knjige 1997. objavljen je i zbornik kulturno-historijskih studija naslovljen *Fin de siècle Zagreb – Beč*, čiji se eseji često oslanjaju na Schorskeovu istraživačku paradigmu, propitujući domete ideja, utjecaja, veza i međudnosa na relaciji Zagreb – Beč.⁸⁴

Takav trend nije bio svojstven samo hrvatskoj historiografiji. S jedne se strane nastojalo preispitati Schorskeovu paradigmu na drugim primjerima, a s druge slijediti obrazac „višestrukih modernosti“ (N. Eisenstadt) i slične komparativističke koncepcije.⁸⁵ György M. Vajda pokušao je u jednoj zbirci eseja iz 1994. propitati upravo međudnos i utjecaje Beča kao središta književnosti na ostale dijelove

⁷⁹ BUDEN 1985: 232-250.

⁸⁰ HORVAT-PINTARIĆ 1989.

⁸¹ Članak Marija Streche je najviše artikuliran u odnosu na rad Jamesa Krokara koji je još 1983. pisao u časopisu *Austrian History Yearbook* o Zagrebu kao nacionalnom kulturnom središtu u drugoj polovini 19. stoljeća određeno „provincijalizmom“. KROKAR 1983: 119-133; STRECHA 1993: 79-88.

⁸² ŽMEGAČ 1998.

⁸³ ISTI 2012: 318-319.

⁸⁴ BARBARIĆ 1997a. Kasnije je izašla i nešto promijenjena njemačka verzija zbornika: BARBARIĆ I BENDIKT 1998.

⁸⁵ Vidi: COHEN 1987: 467-484.

Monarhije.⁸⁶ Među prvima je John Lukacs (1924-2019) objavio „biografiju grada“ na prijelazu stoljeća, *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture*.⁸⁷ Američka je povjesničarka Mary Gluck već nešto ranije (1985) objavila knjigu *Georg Lukács and His Generation, 1900-1918* koja promatra internu dinamiku generacije radikalnih inovatora u Budimpešti.⁸⁸ Posebno se isticao, međutim, rad mađarskog povjesničara Pétera Hanáka (1921-1997).⁸⁹ U posmrtno objavljenoj i uglavnom hvaljenoj zbirci kulturnohistorijskih eseja *The Garden and the Workshop* (1998) o Beču i Budimpešti Hanák povezuje tragove novih trendova intelektualne, kulturne i urbane historije okušanim komparativističkim metodama.⁹⁰ Tako uspijeva preispitati Schorskeove teze kojima je inspiriran,⁹¹ shvaćajući Beč kao vrt – mjesto privatnog utočišta urbanih intelektualaca, i to u suprotnosti s Budimpeštom, „radionicom“⁹². Stoga intimna, melankolična ili kritična razmišljanja o dekadenciji i propadanju (Austro-Ugarske, političkog sustava Monarhije, čovjeka kao individue i čovječanstva ukupno) o kojima pišu Johnston (kojega u mnogočemu ispravlja), Timms i Schorske, koji to naziva „krizom i nestankom liberalnog jastva“, u Hanákovoj komparaciji postaje jasno svojstvo bečkih intelektualca. On, međutim, ide dalje i pita što je s „provincijom“, mogu li se iste teze potvrditi u Budimpešti, Pragu i Krakovu?⁹³ Odgovor koji daje složen je i u sebi sadrži suvremenije shvaćanje politike u Habsburškoj Monarhiji od samog Schorskea. Samo manji dio elite u Budimpešti bio je pod takvim utjecajem, a ostali intelektualci teže na prijelazu stoljeća pronaći način za etabliranje modernizirane i demokratizirane mađarske nacije. Oslanjajući se na socijalnu historiju kakva se od 1970-ih razvijala u Mađarskoj, Hanák uspijeva ukazati na Budimpeštu koja u odnosu na Beč nije mjesto ekscentričnih elita i visoke kulture, već grad socijalnog stanovanja, ubrzane urbanizacije te popularne i masovne kulture. Svakako je uočljivo i to da Hanák, baš kao i Lukacs prije njega, malo pozornosti obraća lokalnoj politici, ne povezujući tako intelektualne i društvene elite s političkim razvojem na gradskoj razini.

Uz to su i neki drugi radovi trajnije skrenuli pozornost na mađarsku kulturnu

⁸⁶ VAJDA 1994.

⁸⁷ LUKACS 1988.

⁸⁸ GLUCK 1985. Uslijedila su i daljnja istraživanja intelektualne i urbane historije Budimpešte: FENYO 1987; VÁRKONYI 1992; BENDER I SCHORSKE 1994.

⁸⁹ Vidi: HANÁK 1984; ISTI 1994.

⁹⁰ ISTI 1998.

⁹¹ Isto: XIX.

⁹² Izraz „radionica“ kao mjesto permanentnog „stvaranja“, odnosno kaljenja progresivne, moderne i socijalno osviještene misli, Hanák preuzima od Endrea Adyja, a odnosi se u užem smislu na novinske redakcije (poput redakcije lista *Nyugat*) i urede kao mjesta „bijega“ intelektualaca.

⁹³ HANÁK 1998: 63-64.

situaciju na prijelazu stoljeća. Odnosi se to, primjerice, na istraživanja koja su objavljivali János Maszu, Ilona Sarmany-Parsons te Gábor Gyáni, Hanákov pravi nastavljaj.⁹⁴ Povezujući mađarsku socijalnu historiju i urbanu, tj. lokalnu historiju „leicesterske škole“, Gyáni u nizu radova neovisno od bilo kakvih interpretacijskih matrica Beča 1900. istražuje dalje društvene i kulturne aspekte Budimpešte, produbljujući neke Hanákov teme i dodajući vlastite.⁹⁵ Primjere Budimpešte na svjetskoj historiografskoj sceni i Zagreba na lokalnoj ili srednjoeuropskoj slijedili su i drugi pa je između 1990-ih i 2000-ih objavljen niz različitih istraživanja o prijelazu stoljeća u drugim habsburškim gradovima, poput Praga ili Trsta.⁹⁶ Ističe se i multiperspektivni transdisciplinarni projekt zbornika *Kreatives Milieu Wien um 1900* (1993), koji su pripremili Emil Brix i Allan Janik.⁹⁷ Osim što se problem dinamike Beča kao centra i niz drugih fenomena (pitanje kreativne sredine, konstrukcije elita itd.) proučava i iz sociološke i iz psihološke perspektive, bitni su prilozi o intelektualnom razvoju drugih urbanih središta u odnosu na Beč, poput Praga, Krakova ili Budimpešte, te oni koji, primjerice, povezuju utjecaje bečke secesije i bugarskih kulturnih pokreta.

Dekonstrukcija paradigme

Izvorna tema „Beča oko 1900.“ nije gubila na aktualnosti, o čemu svjedoče i brojni skupovi, zbornici i posebna tematska izdanja.⁹⁸ No, tijekom 1980-ih i 1990-ih istraživanja su se razvijala u više različitih smjerova. Schorskeova paradigma je u svojoj suštini već gubila na snazi; i među njegovim su se učenicima javljali oprezni kritičari (Michael P. Steinberg), ali i oni koji su otvorenije pisali o neodrživosti teze sukobljene historizirajuće/historicističke i modernističke svijesti, smatrajući da se kultura u krizi proučava ustvari na temelju „retoričkih formi“ (Michael S. Roth).⁹⁹ Još uvjerljiviju kritičku reviziju modela ponudili su Steven Beller i Allan Janik, ne odbacujući ga, međutim, u potpunosti. Mnogo se nije promijenilo ni kada je sâm Schorske u novoj knjizi, također zbirci eseja, *Thinking with History* (1998), iznio dodatno objašnjenje vlastitog pristupa, nadovezujući se, između ostalog, dubljom analizom interne dijalektike, konflikta unutar bečke moderne.¹⁰⁰ U Beču je 1992. utemeljen Međunarodni istraživački centar za kulturološke znanosti, sa Schorskeom

⁹⁴ O Hanákovu utjecaju na razvoj socijalne i intelektualne historije vidi: GYÁNI 2009: 250-260.

⁹⁵ ISTI 1990: 149-82; ISTI 1994a: 85-108; ISTI 1994b: 45-89; ISTI 2002; ISTI 2004.

⁹⁶ Vidi, primjerice: ANDERSON 1989; SZABÓ-KNOTIK 1993; PEŠEK 1999.

⁹⁷ BRIX I JANIK 1993.

⁹⁸ To su, primjerice: PFABIGAN 1985; FRANCIS 1985; PYNSENT 1989; BERNER-BRIX-MANTL 1986; TEICH I PORTER 1990; BRIX I WERKNER 1990; NAUTZ I VAHRENKAMP 1996; BELLER 2001a; GRABOVŠKI-HARDIN 2003.

⁹⁹ STEINBERG 1991: 151-162; ROTH 1994: 729-745.

¹⁰⁰ SCHORSKE 1998: 141-156.

kao znanstvenim savjetnikom.¹⁰¹ Međutim, i austrijska historiografija nastojala je artikulirati odgovor. Tim istraživača, koje su predvodili Christian Hubert Ehalt, Hannes Stekl i Gernot Heiss, izdao je zbornik *Glücklich ist, wer vergisst...? Das andere Wien um 1900* (1986), želeći upozoriti na trend mitologiziranja Beča oko 1900. kao nostalgičnog mjesta jedinstvene kulture i sjaja.¹⁰² Nasuprot tome javlja se Beller, koji upozorava na upravo suprotnu dominaciju obrasca, prema kojemu je Beč odviše „užasno, prijeteće mjesto“ unutar kojeg modernizam nastaje ili kao sredstvo (samo)obrane ili kao „postmoderni“ neuspjeli proizvod okoline.¹⁰³

Scott Spector je, pak, 1998. pisao o tome kako je „retorička struktura“ Schorske-ove knjige o Beču postala „jasno vidljiva“, upozoravajući da je Schorske pronašao „idealizirani estetički trenutak Beča 1900.“ koji i u prostornom i u temporalnom smislu predstavlja samo svojevrsni „greben“ mnogo šire „planine“ – pozivajući da se istraživanja u tom smislu produbljuju.¹⁰⁴ Kasnije je Michael Gubser pisao o „ugodnom malom svijetu“, misleći na idealiziranu perspektivu,¹⁰⁵ dok je Allan Janik upozorio na problem „nekritičke recepcije“ Schorskea, čije su interpretacije Klimta i secesije neko vrijeme prihvaćene bez dubljeg propitivanja.¹⁰⁶ Osim toga, javljala se tendencija pomicanja spektra istraživanja, dalje od dubljeg 19. stoljeća u koje zalazi Johnston, ali i Schorske, i više prema generaciji uoči Prvog svjetskog rata pa prema međuraću, pokušavajući objasniti, između ostaloga, korijene antisemitizma i „stvaranje“ Hitlera, što je svakako učinilo grad manje vedrim i mnogo mračnijim mjestom, spajajući različite, do tada slabo povezane, fenomene Beča 1900.¹⁰⁷

Na to se nastavlja i šira rasprava o modernizmu i postmodernizmu. Francuska historiografija je od 1990-ih također sudjelovala u raspravama o Beču 1900. i modernosti. Početni impulsi nisu dolazili od habsburških studija koje je dugo, do smrti 1974, predstavljao Victor-Lucien Tapié, već od Georgea Steinera. U nekoliko članaka i eseja Steiner se dotiče Beča i modernizma, nastojeći ponuditi kompleksniju perspektivu problema, odstupajući od Schorskeove paradigme idealizirane kulture grada, okrećući pozornost prema „korijenima“ modernizma u Beču i ulozu Židova u njoj. Primjerice, u eseju „Dream City“ o engleskom prijevodu Brochova djela *Hugo von Hofmannsthal and his time* (1985) Steiner ukazuje na dualnost korijena bečkog modernizma i početke progona Židova.¹⁰⁸

¹⁰¹ EHALT 2016: 202.

¹⁰² EHALT, HEISS I STEKL 1986.

¹⁰³ BELLER 1988: 673.

¹⁰⁴ SPECTOR 1998: 695.

¹⁰⁵ GUBSER 2009: 202-214.

¹⁰⁶ JANIK 2001b: 85.

¹⁰⁷ Vidi, primjerice: JONES 1983; HAMANN 1996.

Slične misli razradit će dalje i u televizijskom predavanju o Beču (1987) ili u još jednom eseju „Black Danube“ (1986), otvarajući perspektivu prema društvu koje odbacuje, ograničava ili marginalizira, pa čak i kada su u pitanju Freud, Musil, Broch ili Canetti.¹⁰⁹ Slijedili su ga i drugi. Michael Pollak također je u svojem radu dao drugačije naglaske na ulogu Židova u bečkoj moderni, preispitujući ulogu Beča kao „nove Atene“ modernizma između krize i identiteta.¹¹⁰ Izuzetno važan doprinos ostvario je američki povjesničar Steven Beller i niz drugih autora koji su Schorskeovu paradigmu postupno doveli u pitanje, najčešće na temelju jednostavne pretpostavke: je li Beč 1900. prije svega reakcija liberalnog židovskoga građanstva na krizu liberalizma? To je pitanje samo po sebi uvelike isključivalo Schorskeovo shvaćanje generacijskog odmaka od iracionalne masovne politike i ahistorijskog modernizma.

Izvrtnjem nekad pogrdne rasističke karakterizacije „židovske“ moderne u Beču, izuzetno visok udio Židova u inovacijskim i idejnim potencijalima Beča oko 1900. mnogim je stručnjacima poslužio kao temelj za daljnje propitivanje. Bilo je i onih koji nisu smatrali da se „veliki fenomen modernizma“ može svesti na „perspektivu židovskog pitanja“ (P. Gay) ili onih koji su postavljali pitanje: „što znači biti Židov 1900.?“, odbacujući postojanje „židovske kulture“ izvan sfere religioznog (E. Gombrich).¹¹¹ Rasprava, dakako, nije prolazila bez političkih konotacija, ne samo zbog aktualne Waldheim afere nego i zbog činjenice da je u pitanje dovela Beč 1900. kao jednog od (tek etabliranih) ishodišta austrijskog identiteta i nacionalne kulture. Međutim, stručnjaci poput Bellera, Roberta S. Wistricha, Marshe L. Rozenblit, Leona Botsteina, Ivara Oxaala te Alison Rose pokazali su u kojoj je mjeri židovsko građanstvo kao etnička jezgra usmjeravalo kreativne potencijale liberalnih intelektualaca na prijelazu stoljeća, kao što su podcrtali i činjenicu da su ti potencijali nasilno istrijebljeni ili protjerani nakon *Anschlussa*.¹¹²

Najotvorenija kritika Schorskeove paradigme i drugih shvaćanja Beča oko 1900. iznosi se u Bellerovoj kulturnoj historiji *Vienna and the Jews, 1867-1938* (1989), iz različitih perspektiva. Prvo, Beller je u pitanje doveo održivost Schorskeove paradigme modernizma izvan Beča; smatra da je „psihološki čovjek“ tek jedan od koncepata vezan uz modernog čovjeka, ali da nije primjenjiv, primjerice, na francuske intelektualce.¹¹³ Na tragu teze Georgea Steinera o židovskom građanstvu koje čini bečku kulturu u središtu koje nije psihološki, već jezični obrat, služeći

¹⁰⁸ STEINER 1985a: 92.

¹⁰⁹ ISTI 1986: 90-93. Vidi također: ISTI 1967; ISTI 1985b: 65-70.

¹¹⁰ POLLAK 1984.

¹¹¹ Usp. GOMBRICH 1996; ISTI 2000: 45-61; ISTI 2002: 85-94.

¹¹² Vidi: ROZENBLIT 1983; OXAAL, POLLAK I BOTZ 1987; BELLER 1989; WISTRICH 1990; BOTSTEIN 1991; ROSE 2009; HOPE HERZOG 2011.

¹¹³ BELLER 1989: 2-3.

se različitim statističkim izvorima, Beller utvrđuje da većinu bečkog educiranog liberalnog srednjeg sloja čine Židovi.¹¹⁴ Oni su se, ponajviše zbog rastućeg Luegerova i Schönererova antisemitizma, nastojali asimilirati odbacujući ili bježući od svojih židovskih korijena (inače, konstatacija koja nije strana ni Schorskeu ni Johnstonu), čime dolaze u permanentnu krizu identiteta. Upravo je taj sloj Židova građanske inteligencije stvorio, prema njemu, moralne i psihološke temelje moderne kulture koju čini slobodni pojedinac.

Korijeni druge bitne promjene potječu iz političke historije: Pieter Judson i nekolicina drugih povjesničara počeli su propitivati „krizu liberalizma“ i dotad gotovo jednoglasno prihvaćeno shvaćanje da je austrijski liberalizam do 1900. već doživio nepobitan neuspjeh, usmjerivši se na procese preobrazbe liberalizma u vrstu masovne ideologije, što se dotad smatralo oštrom suprotnošću.¹¹⁵ Štoviše, John W. Boyer je u vlastitim istraživanjima lokalne politike odbacio logiku izravnog suprotstavljanja liberalizma i populističke politike kršćanskih socijala koje je predvodio bečki gradonačelnik Karl Lueger. Drugim riječima, objašnjenje po kojem građanstvo gubi interes prema politici jer je liberalizam propao, a antiliberalizam svojom antisemitističkom retorikom djelovao odbojno, više nije bilo dovoljno. Dok je Judson pokazao kako se liberalizam ubrzano povezivao s njemačkim nacionalizmom, Boyer je demistificirao politiku kršćanskih socijala kao uspješan populizam koji je progovarao o aktualnim temama, dok je usporedno liberalizam obilježavao ekskluzivizam i antidemokratizacijska nastojanja.¹¹⁶

Konačno dovođenje u pitanje Freuda i psihoanalize – dakako, povezano i sa subdisciplinskim povlačenjem psihohistorije koja je kao disciplina doživjela tešku kritiku – tim više ostavilo je velik trag i na intelektualnu historiju koja se, uz Gaya, Johnstona, Schorskea i druge, naviknula na korištenje psihoanalitičkim metodama. Promjene na različitim razinama odrazile su se nepovratno na struku; kulturna historija ulazi od 1990-ih u krizu disciplinskog identiteta jer je samostalno sve slabije održiva. Intelektualna je historija, pak, profitirala od kritike psihoanalize, okrenuvši se prema diskurzivnoj analizi misli, reprezentacija, tema i teksta. Na vrhuncu takvog razvoja i tema Beča oko 1900. dobiva nove smjernice. U organizaciji Stevena Belleri i Davida Gooda u Minneapolisu je 1995. održana konferencija „Beyond Vienna 1900: Rethinking Culture in Central Europe, 1867-1939“, a nekoliko godina poslije objavljen je zbornik konferencije *Rethinking Vienna 1900* (2001) s bitnim priložima mladih (uglavnom) američkih stručnjaka habsburških studija, a Allan Janik objavljuje *Wittgenstein's Vienna Revisited* (2001).¹¹⁷ U knjizi

¹¹⁴ BELLER: 5-7; ISTI 2011: 55.

¹¹⁵ ISTI 2011: 64. Vidi: JUDSON 1996.

¹¹⁶ BELLER 2001b: 12. Vidi: GEEHR 1990; BOYER 1995.

¹¹⁷ JANIK 2001b.

Janik nadograđuje uvelike okvir koji je započeo prvom knjigom; u esejima koje je autor objavljivao od 1986. i proširio u fokus se stavlja „kritički modernizam“ kao ključni aspekt kulture Beča 1900, istražujući korijene kritičkih stavova intelektualaca u odnosu na modernizam.

Povezujući više segmenata rasprave koja se vodila od 1990-ih, germanist i povjesničar Jacques Le Rider u nekoliko radova pruža bitne nove uvide. Ishodišna točka njegovih istraživanja bila je, doduše, već ranija studija o Ottu Weiningeru (1982) i njegovu krugu,¹¹⁸ ali u knjizi *Modernité Viennoise et Crises de l'Identité* (1990) otvoreno se nadovezuje na široki koloplet teza koje su postavili filozof Paul Ricœur (kriza identiteta), Schorske (kriza liberalizma i kultura), Pollak (židovski identitet) i germanist Claudio Magris (habsburški mit).¹¹⁹ Odmičući se od ustaljene perspektive bečkog prijelaza stoljeća, Le Rider propituje nisu li bečki intelektualci ustvari preteče „postmoderne krize“.¹²⁰ Glavni oslonac pronalazi u izvornim tekstovima dobro poznatih autora (Wittgenstein, Weininger, Freud, Mach, Hofmannsthal itd.), ali i onih manje poznatih (npr. memoari njemačkog suca Daniela Paula Schrebera koje je napisao nakon godina liječenja od mentalnih oboljenja ili tekstovi psihoanalitičarke Lou Andreas-Salomé). Zanimajući se za rodne, spolne ili asimilacijske probleme intelektualaca, Le Rider ustvari predlaže tezu prema kojoj je Beč oko 1900. predstavljao prostor „dekonstrukcije i rekonstrukcije“ identiteta, permanentne krize identiteta koja se manifestirala u promjenama autopercipije („trijumf i kriza individualnosti“), preraspodijeli rodni uloga, tj. krizi maskuliniteta i feminiteta te neprekidnom preispitivanju sebe u polariziranom ambijentu antisemitizma i židovskih korijena većine građanske inteligencije.

Dekonstrukcija središta i pluralnost pristupa

Krajem 1990-ih i prilikom ulaska u novo, 21. stoljeće narativ o dekadenciji, propadanju i završetku stoljeća gubio je ubrzano na uvjerenosti. Jednako je tako i pitanje modernizma postavljeno na kompleksnije – pluralne i multiperspektivne osnove. Ono što je naročito ironično jest da su vlastito *fin de siècle* iskustvo, gubitak snage u debati između moderne i postmoderne, kao i globalne promjene koje su se odvijale, dovele do znatno drugačije konceptualizacije habsburških studija i modela Beča oko 1900. Postupni obrat prema pozitivnim aspektima Habsburške Monarhije, koji se u etapama odvijao sa središtem u američkoj historiografiji, dobivao je sve jači zamah.¹²¹ U srži rekonceptualizacije habsburških studija bila

¹¹⁸ LE RIDER 1982.

¹¹⁹ ISTI 1990.

¹²⁰ ISTI 1993: 26-28.

¹²¹ BELLER 2011: 62-63, 66.

je pojava neke vrste „nove habsburške historije“ (*New Habsburg history*), novih interpretativnih okvira koji su nastajali na temelju metodološki osvježeni pristupa različitim poddisciplinama i nudili perspektivu koja je oslobođena međuratnog narativa o propadanju, koja nije tražila dokaze dekadentnosti i anakronizme, već je prihvaćala pozitivnu valorizaciju dosega. To, unatoč tome, najčešće prilično trezveno gledašće, isprva je krenulo od prevrednovanja ekonomskih pozicija (uz ključne doprinose D. F. Gooda¹²²), ali se potom dugoročno preselilo na političke te zatim šire sociokulturološke aspekte. „Povratak“ političke historije – ako je uopće moguće govoriti o upitnosti dominacije političkih tema – koji se usporedno odvijao od 1990-ih, pod vodstvom Schorskeova učenika, Garyja B. Cohena, koji je rekonceptualizirao pitanje nacionalnih sukoba na temeljima andersonovskog okvira te kasnije s Pieterom M. Judsonom i nizom drugih povjesničara,¹²³ također je imao velikog upliva.

U Austriji su socijalnohistorijska, kao i istraživanja gospodarstva davala, neovisno o tome, važne rezultate. Što se kulturne historije tiče, Moritz Csáky je kao polazišnu točku svojih istraživanja označio, doduše, Beč 1900, ali kao voditelj suvremeno osmišljenih projekata („Spezialforschungsbereich Moderne: Wien und Zentraleuropa um 1900“, aktivan od 1994. do 2007. na Sveučilištu u Grazu) na novim, promijenjenim osnovama. Pristupi njegove istraživačke skupine bili su otvoreni prema poststrukturalističkim propitivanjima, različitim transdisciplinarno orijentiranim studijama, kao i drugim novim istraživanjima. U konačnici postignuti su znatni iskoraci u stvaranju svojevrsne „kolektivne biografije“ urbanih središta Srednje Europe na pluralnim izvoristima modernosti. Sâm je Csáky u nekoliko knjiga i izdanja izvora pridonio produbljivanju kulturnih i intelektualnih problema, no najvažniji doprinos ostaje njegova monografija *Gedächtnis der Städte* (2010).¹²⁴ Knjiga predstavlja vrhunac dugogodišnjih istraživanja te sažima neke dotadašnje autorove spoznaje. Središnja teza o kulturnom prožimanju ili ukrštenosti srednjoeuropskih kultura urbanih „miljea“ potkrijepljena je nizom interdisciplinarnih, inovativno postavljenih argumentacija. Csáky ne polazi od opisa svojstva ili interne dinamike Beča oko 1900. kao posebne pojave (paradigme) koja bi trebala podcrtati veliki narativ o razgraničenim i definiranim nacionalnim kulturama. Zanimaju ga kulturni transferi, ukrštavanja, simboli i kodovi kao kulturne komunikacije u prostoru/prostorima, lingvistički i muzikološki aspekti, povijest pojmova i koncepata (*Begriffsgeschichte*), kulturno sjećanje/pamćenje, suodnos centra i periferije, prelasci s gradske mikrorazine na regionalnu makrorazinu. U tom smislu Csáky naglašava multikulturalnost grada, dokazujući da je Beč

¹²² GOOD 1984.

¹²³ Sinteza svih novijih interpretacija nalazi se u Judsonovoj „novoju historiji“ Habsburške Monarhije: JUDSON 2018.

¹²⁴ CSÁKY 2010.

prostor preklapanja različitih kulturnih strujanja, konteksta (govori o „češkom“, „hrvatskom“, „slovenskom“ ili „mađarskom“ Beču, koji su svi u komunikaciji s „njemačkim“) ili sjecišta koja mogu biti gradska (kavana, Prater) ili intelektualna (secesija), što ga čini mjestom „hibridne polifonije“. ¹²⁵ Čitav niz istraživača koji su djelovali uz samog Csákyja pokazao je pritom komparativne interese prema drugim urbanim središtima. ¹²⁶

Nastavio se tako istovremeno i trend istraživanja urbanih središta Srednje Europe ili Habsburške Monarhije kao svojevrsnih „oaza“ inačica modernosti, slabije ili jače povezanih s bečkim centrom. ¹²⁷ Glede klasičnih socijalnohistorijski i kulturnohistorijski usmjerenih djela o Budimpešti ili Pragu, ¹²⁸ ponovno se ističe rad Mary Gluck. Ona se bavi „pričom o židovskom modernizmu“ koju slaže ne s pomoću istraživanja individualca ili elita, već na temelju „svakodnevnih narativa, neformalnih praksi i popularnih rituala urbanog života“, smatrajući da je upravo popularna kultura Budimpešte dobro mjerilo promjena i modernosti. ¹²⁹ Postupno se u historiografiji razvijaju i izuzetno zanimljive monografije o područjima Monarhije koja su se prije smatrala periferijom ili zanemarivala, ali su u svjetlu novih teorijskih predložaka pokazala ambivalentnost: radi se o prostoru Galicije (kao kulturno-geografskom području, ali i imaginariju), gradovima poput Bratislave, Brna, Krakova, Lavova, Sarajeva ili, pak, o komparativnim pristupima koji propituju ukrštene historije i kulturne transfere. ¹³⁰ Recentan istraživački projekt i zbornik koji je priredila Iskra Iveljić pritom je povezoao više različitih razina suvremenih pristupa Beču, Budimpešti i Zagrebu (povijest znanosti i sveučilišta, kvantitativna istraživanja, imagološka analiza, povijest arhitekture itd.). ¹³¹ Tako su se razvile, između ostaloga, i različite studije o marginocentričnosti, odnosu periferije i centra te drugim prostornim aspektima. ¹³² William Johnston ističe posebno doprinos povjesničara arhitekture, ubrajajući među pionirske doprinose one Charlesa S. Maiera i Ákosa Morávanskog, u ocrtavanju Habsburške Monarhije kao kulturnog ekosustava. ¹³³ Neki noviji doprinosi pritom obraćaju sve više pozornosti na simboličke i „jezične“ aspekte arhitekture ili u komparativnom mo-

¹²⁵ CSÁKY 2010.: 203-204. Usp. analizu i kritiku Csákyjeva modela u: JOHNSTON 2015: 91-105.

¹²⁶ Vidi: CSÁKY, KURY I TRAGATSCHNIG 2004; ACHAM, CSÁKY, FLOTZINGER, GOLTSCHNIGG, HALLER, KONRAD I POCHAT 1996-1998.

¹²⁷ Vidi: BLAU, BANIK I SCHWEITZER 2003.

¹²⁸ FRIGYESI 1998; SPECTOR 2000; NEMES 2005; ORT 2013.

¹²⁹ GLUCK 2016: 5; usp. ISTI 2013.

¹³⁰ RÖSKAU-RYDEL 1993; BABEJOVÁ 2003; FASORA, HANUŠ I MALÍŘ 2008; PROKOPOVYCH 2009; WOOD 2010; SPARKS 2014.

¹³¹ IVELJIĆ 2015. Vidi i recenziju: TOMAŠEGOVIĆ 2017: 276-280.

¹³² CORNIS-POPE I NEUBAUER 2004-2010. O tome vidi više u: JOHNSTON 2015: 73-81.

¹³³ JOHNSTON 2015: 29-45. Vidi, primjerice: MORÁVANSKY 1998.

narhijskom kontekstu ili u Beču na prijelazu stoljeća.¹³⁴ Scott Spector je u svojoj novoj knjizi *Violent Sensations* (2016), obrađujući komparativno Beč i Berlin na različitim izvorima, ponudio ranije najavljen model analize koji povezuje „uto-piju“ i „distopiju“, zahvaća rubne skupine (Židovi, senzualne žene i prostitutke, kriminalno podzemlje) i njihove interferencije u visoke društvene slojeve (dvor, znanost) te tako nudi svojevrsnu dijalektičku analizu diskursa o dekadenciji i civilizacijskom napretku.¹³⁵

Sredinom 1990-ih pokrenut je i poseban povijesno-kulturološki projekt „Bečki doprinosi moderni“ („Wiener Beiträge zur Moderne“) koji je okupljao tim mlađih istraživača (W. Maderthner, L. Musner, R. Horak, M. Maier i dr.) s ciljem istraživanja zapostavljenih razina kulture koja „nije visoka“, dakle odnosa masa i kulture te popularne i visoke kulture.¹³⁶ Wolfgang Maderthner i Lutz Musner u izuzetno bitnom djelu *Die Anarchie der Vorstadt: das andere Wien um 1900* (1999) ponudili su ne samo protutežu idealiziranoj slici kulture Beča oko 1900. iz 1980-ih već i istraživački fundiranu dekonstrukciju. Dok su se Johnston i Schorske bavili esencijom, sumom i sintezom društveno-intelektualnih prijelaza prema modernosti, istražujući, dakle, aspekte tzv. visoke kulture, Maderthner i Musner nude niz ispravaka i dopuna „odozdo“. Prije svega, okrenuti su urbanohistorijskim i prostornim aspektima koji su često bili manjkavi u takvim studijama. „Drugi Beč oko 1900.“, kako ga autori nazivaju, jest Beč na urbanim marginama, Beč predgrađa i s time povezana „fenomenologija predgrađa“.¹³⁷ Ona uključuje niz problema koji su pri dosadašnjim analizama visoke kulture ostali uglavnom neobrađeni: pitanje gradskih masa i političke povodljivosti populističkih poruka, „drugotnosti“ predgrađa u odnosu na dominantnu kulturu elite, povezanosti ili odsječenosti u odnosu na centar, pučku i usmenu kulturu u odnosu na porast pismene kulture itd. Pritom dinamika centar vs. predgrađe nije jedini problemski kompleks koji se propituje. To znači da autori ne tretiraju predgrađa, pučku i popularnu kulturu koja u njima dominira isključivo kao prostor tabua, požude, erotizacije, stigmatizacije, obojnosti i sličnih kategorija, već kao prostor koji je fizički i mentalno organski povezan s građanskom kulturom, koji je oblikuje i preobražava: bečka su predgrađa tako u srži, a ne na marginama modernosti.¹³⁸ Obradujući Ottakring i druga rubna područja, Maderthner i Musner primjenjuju, na do tada rijetko ili nikada obrađivanim arhivskim, novinskim i drugim tiskanim

¹³⁴ TOPPS 2004; ALOFSIN 2006; GUNZBURGER MAKAS I DAMLJANOVIC CONLEY 2009; SHAPIRA 2016.

¹³⁵ SPECTOR 2016.

¹³⁶ HORAK, MADERTHNER, MATTL, MEISSL I PFOSER 2000; HORAK, MADERTHNER, MATTL I MUSNER 2001.

¹³⁷ MADERTHNER I MUSNER 1999: 37.

¹³⁸ Isto: 15.

izvorima, niz suvremenih metoda, od analize diskursa ili simbola do istraživačkih metoda socijalne historije ili historije radništva, što je Klausa Müller-Richtera u ocjeni djela navelo da ga uspoređi s dometima pokreta *Annales* i uspješnicom *Montaillou* E. Le Roy Ladurica.¹³⁹ Sâm je Maderthaner vlastita istraživanja definirao kao pokušaj čitanja grada kao „teksta socijalnog i kulturnog“ u kojem su sažeti i rezultati dugogodišnjeg projektnog rada.¹⁴⁰

Od 2000-ih nadalje situacija u habsburškim studijima nastavlja se ubrzano mijenjati. Gotovo istovremeno s knjigom Maderthanera i Musnera javljaju se studije društva i kulture Habsburške Monarhije, uvodeći na temelju postkolonijalne i poststrukturalističke (odnosno postpoststrukturalističke) perspektive „decentriranu historiju“ moderne/antimoderne Habsburške Monarhije.¹⁴¹ Na tom je području najviše učinjeno uz internetsku znanstvenu platformu *Kakanien Revisited* koja postoji od 2001, odnosno djelovanjem skupine povjesničara (W. Müller-Funk, C. Ruthner i dr.).¹⁴²

Kulturnohistorijska istraživanja u posljednje vrijeme šire spektar inicijalnih propitivanja bečke popularne kulture koja je započeta projektom „Bečki doprinosi moderni“. Jednu zasebnu podtemu čine istraživanja o bečkim kavanama kao sjecištima kulture svakodnevice i intelektualnih krugova, ali i niza zasebnih fenomena. Utoliko važan doprinos daju zbornici *The Viennese Café and Fin-de-Siècle Culture* (2013) i *The Thinking Space* (2016).¹⁴³ Maureen Healy je još u svojoj knjizi *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire* (2004) obratila pozornost na svakodnevni život Beča tijekom Prvog svjetskog rata te tako na drugačiji način efektno upozorila da Schorskeov „grad snova“ nije dominantan Beč: izabравši urbanu ratnu svakodnevnicu kao glavnu vremensko-prostornu odrednicu, Healy je istraživanje otvorila prema popularnoj kulturi i raznim drugim kulturnohistorijskim aspektima u tranzicijskim okolnostima, učinivši ih vidljivijima nego da je krenula od prijelaza stoljeća, upravo tako dokazujući da su već tada uvelike predstavljali dominantne obrasce interesa masa.¹⁴⁴ Njezino „socijalno istraživanje totalnog rata“ vodi prema analizi dezintegracije Habsburške Monarhije na primjeru glavnoga grada i njegove svakodnevice. Intrigantne korake u recentno vrijeme ucrtava Klaus Hödl, šireći analizu u do sada neistražene smjerove popularne kulture te dalje od tipičnog povezivanja povijesti židovstva i građanske kulture. Njegova knjiga *Entangled Entertainers* (2019) stoga je okrenuta neuobičajenim profesijama Židova koji su

¹³⁹ MUELLER-RICHTER 2000: 174.

¹⁴⁰ MADERTHNER 2010: 41.

¹⁴¹ Vidi naročito: FEICHTINGER, PRUTSCH I CSÁKY 2003.

¹⁴² MÜLLER-FUNK, PLENER I RUTHNER 2002.

¹⁴³ ASHBY, GRONBERG I SHAW-MILLER 2013; RITTNER, SCOTT HAINE I JACKSON 2016.

¹⁴⁴ HEALY 2004.

sudjelovali u popularnoj kulturi Beča, naročito narodnim popularnim pjevačima (*Volkssänger*) te propitivanju njihova židovskog identiteta, uz pregršt medijskih, urbanih, kulturoloških i obiteljskih aspekata koji su ocrtani u tim međupovezanim podskupinama.¹⁴⁵ Heidi Hakkarainen u *Comical Modernity* (2019) istražuje urbanu svakodnevicu u odnosu na humor, pošalice, viceve i druge duhovitosti u pretežito novinskim izvorima koji su tvorili popularnu kulturu, ali i reprezentacije modernog, zadirući tako duboko u dugo zapostavljene visokotiražne bečke listove i različite razine humora koji su prakticirali.¹⁴⁶

Osim ovih spomenutih recentnih doprinosa, od 2000-ih i dalje opstaju jače ili slabije naglašene sinteze intelektualnog života Beča. Pomalo usamljeno djeluje teza Roberta Weldon Whalena (2007) koji je pokušao osporiti Schorskeov interpretativni model tvrdeći da u srži „modernosti“ leži duboka povezanost s vjerom, vjerskom tradicijom i Bogom.¹⁴⁷ Sintezu uglavnom na temelju postojećih teorija ponudit će Dagmar Lorenz, ali i Tag Gronberg koji je pokušao zadržati fokus na dinamici centra i periferije grada. Stefan Simonek je u nekoliko članaka i zborniku iz 2006. nastojao ukazati na književne kulturne transfere, tražeći bečku modernu u tisku (časopisima) na slavenskom jezičnom području.¹⁴⁸ U užem su interpretativnom smislu, pak, značajniji doprinosi predstavljeni u zborniku *Migration und Innovation um 1900* (2016).¹⁴⁹

Nakon što je 1990-ih kvalitetno obrađeno pitanje Židova i bečke moderne u sintetičnom smislu, uslijedio je niz suvremenijih studija pojedinačnih slučajeva ili različitih aspekata koji su zanemareni te rekapitulacija, uz nova čitanja nekih od kulturnih predvodnika vremena.¹⁵⁰ Povjesničar umjetnosti i odvjetnik Tim Bonhandy okrenuo se nedavno u vrlo osobno intoniranoj studiji naizgled partikularnom problemu, patronskom odnosu imućne obitelji Gallia (iz koje i sâm potiče) prema umjetnosti u Beču oko 1900, povezujući društvenu i kulturnu historiju s važnom ekonomskom podlogom.¹⁵¹ Slično je već ranije napravila Deborah R. Coen, koja je obradila obitelj Exner-Frisch kao primjer liberalne obitelji intelektualaca u Beču, povezane znanošću i umjetnošću s brojnim izvorištima modernosti u Beču i Habsburškoj Monarhiji.¹⁵² Pritom ne ulazi samo u propitivanje razvoja znanosti i njezina položaja u društvu već sagledava i generacijsku situaciju, provjeravaju-

¹⁴⁵ HÖDL 2019.

¹⁴⁶ HAKKARAINEN 2019.

¹⁴⁷ WELDON WHALEN 2007.

¹⁴⁸ SIMONEK 2002: 149-160; ISTI 2006.

¹⁴⁹ RÖHRLICH I MEISINGER 2016.

¹⁵⁰ VYLETA 2007; COOK 2007; GILLMAN 2009; REITTER 2008; JANIK 2017.

¹⁵¹ BONHANDY 2011.

¹⁵² COEN 2007.

ći međudnose koje je Schorske ocrtao u sintetičnom smislu ranije, odbacujući pritom tezu o „pobuni“ generacije protiv liberalnih očeva. Sudeći prema obitelji Exner-Frisch, radilo se prije o postupno intelektualnom sazrijevanju i prilagođavanju, smatrajući da su liberalne ideje i dalje itekako utjecale na razvoj znanosti i obrazovanja. Time se Coen svrstala među one povjesničare koji su pokrenuli trend istraživanja historije znanosti u Habsburškoj Monarhiji (J. Feichtinger, M. Ash, J. Surman i dr.), koji je i danas izuzetno vibrantan. Posebno je upečatljiv doprinos Erwina Dekkera koji austrijske ekonomiste od C. Mengera do F. Hayeka, generacije „bečkih studenata civilizacije“ – kako ih naziva – povezuje i priključuje umjetničkim i intelektualnim elitama Beča. U duljem rasponu od 1870-ih do međuratnog razdoblja i njihove emigracije u Sjedinjene Države, nudi intelektualnohistorijsko čitanje njihovih ideja, tekstova i kontekstualnog odnosa prema društvu, odnosno shvaćanja ekonomije kao središnje točke promišljanja vlastite civilizacije, nastojeći s njima povezati ne samo Eliasovo shvaćanje civilizacije i procesa civiliziranja te dobro poznate brohovski fenomene već i zaboravljene pristupe poput terapijskog nihilizma.¹⁵³

Izvan okvira *mainstream* historiografije i njezinih trendova ostaje jedan ipak vrlo važan prilog: Eric R. Kandel uvrstio je u svoju sintezu Beč na prijelazu stoljeća kao ishodišnu točku studije nesvjesnog u umjetnosti i ljudskom umu u 20. stoljeću, a koju temelji na vlastitim istraživanjima neuropsihologije.¹⁵⁴ Posebno interesantnim čine se, pak, istraživanja historije ludila/mentalnih bolesti, potaknuta ne samo kritikama psihoanalize ili preispitivanjem interpretacijskog okvira koji je svodio psihijatriju na usku freudijansku perspektivu već i širim trendom istraživanja historije medicine i znanosti.¹⁵⁵

Studije slučaja, komparativne biografske studije, od kojih su neke usmjerene na ono što Janik naziva „kritički modernizam“, kao i nova čitanja ili reinterpretacije poznatih protagonista Beča oko 1900. i dalje dokazuju dominaciju.¹⁵⁶ U fokusu često su esejistički obrađeni aspekti utjecaja, međudjelovanja, suradnje ili interne dinamike bečkih korifeja (A. Loos, G. Mahler, O. Wieininger i brojni drugi) te njihovih intelektualno-umjetničkih inspiracija izvan Beča (primjerice, Richard Wagner ili Oscar Wilde).¹⁵⁷ Književna povjesničarka Caroline A. Kita

¹⁵³ DEKKER 2016.

¹⁵⁴ LORENZ 2007; GRONBERG 2007; KANDEL 2012.

¹⁵⁵ BLACKSHAW I TOPP 2009; BLACKSHAW I WIEBER 2012.

¹⁵⁶ Još su se ranije preispitivanju zasebnih tema okrenuli: Mark M. Anderson esteticizmu Krausa i Loosa, potom Andrew Barker u odnosu na gradskog flanera Petera Altenberga te Michael Gubser u odnosu na shvaćanje vremena/povijesti, Aloisa Riegela i Bečke škole povijesti umjetnosti. ANDERSON 1992; BARKER 1996; GUBSER 2006.

¹⁵⁷ Vidi naročito: BRANDS I HAILEY 1997; CERNUSCHI 2002; LUFT 2003; NIEKERK 2010; STEWART 2013; KARNES 2013; BARHAM 2017; MAYER 2018.

suprotstavila je u knjizi *Jewish Difference and Arts in Vienna* (2019) klasične devetnaestostoljetne motive mitskog i religijskog u umjetnosti pod utjecajem Schopenhauera i Wagnera (i antisemitskim idejama) s reimaginacijama Biblije i Starog zavjeta židovskih umjetnika u Beču, Mahlera, Schönberga, Zweiga, Beer-Hofmanna i drugih.¹⁵⁸ Kay M. Knittel nedavno je također ponudila analizu Mahlera (i Straussa), njegova stvaralaštva u odnosu na antisemitske predrasude koje su dominirale bečkom kulturnom kritikom i utjecale na javno mnijenje.¹⁵⁹ I dalje se pojavljuju i tradicionalnije književno orijentirane studije koje nude pojedinačno ili kolektivno novo čitanje standardnih pisaca. Marjorie Perloff će u potrazi za „austromodernizmom“ ponuditi novo čitanje književnih klasika Beča oko 1900, oslanjajući se na djela Musila, Krausa, Rotha, Canettija, Celana i Wittgensteina, te analize njihovih biografija.¹⁶⁰ Drugačije je od toga postkolonijalno novo čitanje Roberta Lemona u *Imperial Messages* (2011), koji traži različite percepcije tzv. „Drugog“ (orijentalnog) kakve se javljaju u tekstovima austrijskih pisaca i intelektualca kao što su Robert Musil, Franz Kafka, Hermann Broch ili Hugo von Hofmannsthal. Tako na primjeru Habsburške Monarhije kao imperijalnog nadkompleksa koji utječe na intelektualce ispituje temeljnu paradigmu orijentalizma teoretičara Edwarda Saida.¹⁶¹ Komplementarno s Lemonom, i Ulrich E. Bach propituje u knjizi *Tropics of Vienna* (2016) utopijske narative vezane uz austrijski nacionalni i kulturni identitet.¹⁶²

Blisko povezano s istraživanjem mentaliteta i psiholoških interpretacija protagonista bečke moderne jest daljnje preispitivanje identitetskih, osobnih i rodnih kategorija, što je dovelo do niza suvremeno artikuliranih i naglašeno rodnohistorijskih problematizacija, ali i priloga historiji seksualnosti, tijela/tjelesnog ili osjećaja.¹⁶³ Nedavno je povjesničarka Alys X. George objavila interesantnu knjigu *The Naked Truth: Viennese Modernism and the Body* (2020) koja psihološku dimenziju povezuje usko s analizom tjelesnog i reprezentacije tijela u Beču oko 1900, služeći se različitim izvorima, od slika i fotografija do književnih djela i znanstvenih članaka koji nastaju u razdoblju od kraja 19. stoljeća pa sve do međuraća.¹⁶⁴

¹⁵⁸ KITA 2019.

¹⁵⁹ KNITTEL 2010.

¹⁶⁰ PERLOFF 2016.

¹⁶¹ LEMON 2011.

¹⁶² BACH 2016.

¹⁶³ Ovdje se navode tek neki primjeri: ANDERSON 1992; FISCHER 1994; FISCHER I BRIX 1997; BRANDSTETTER 1995; McEWEN 2001; BUNZL 2004; SCHWARTZ 2010; JOHNSON 2012; OEI 2013; WINGFIELD 2017; TIMPANO 2017.

¹⁶⁴ GEORGE 2020.

Zaključak

Više desetljeća tema kulturnog i intelektualnog života u Beču na prijelazu stoljeća ne gubi na značenju. Dapače, od sporih početaka, kada se tema spominjala u memoarima, esejima i književnim djelima, preko inicijalnih znanstvenih napora u 1970-ima, do svjetske pozornosti od 1980-ih do 2000-ih, pregršt je američkih i europskih istraživača involvirano u njezin razvoj. Neko vrijeme činilo se da je Carl Schorske pronašao paradigmu koja je nudila sintezu razdoblja i riješila veći dio problema. Kao i svi povjesničarski „veliki narativi“, rješenja ili sinteze koje teže dati sveobuhvatno obrazloženje, poput onih Fernanda Braudela, i Schorskeov je već tijekom vrhunca doživio ozbiljne kritike. To je dovelo do nove faze istraživanja i usmjeravanja na produbljivanje daljnjih problema i perspektiva koje su do tada bile na marginama. U konačnici je Schorskeova paradigma u srži dekonstruirana, kao što su i brojni metodološki pristupi modernizirani, što, međutim, ne znači da su njegova istraživanja posve prevladana ili da su preusmjerila područje istraživanja u slijepu ulicu.¹⁶⁵ U posljednjih dvadeset godina rezultati tih, najčešće interdisciplinarnih, istraživanja uvelike su proširili kompleks problema, pokazujući koliko je za kulturnohistorijska i intelektualnohistorijska propitivanja s jedne strane bitna socijalna historija (komparativne metode i obrade statističkih podataka naročito), a s druge strane neovisna propitivanja političkih fenomena. Promišljajući daljnje korake u proučavanju teme, Allan Janik je prije preko dvadeset godina ponudio na kraju svojeg eseja pet točaka kao smjernice za daljnji razvoj područja: širiti socijalnohistorijske problematizacije (analiza socijalnih praksa), utemeljiti istraživanje građanske hrabrosti (suodnosa društva i demokracije), razvijati historiju znanosti i komparativnu urbanu historiju te dalje istražiti Kannovu pretpostavku o izmjeničnim racionalnim i iracionalnim ciklusima koji utječu na javni život bečkog središta.¹⁶⁶ Iako mnoge smjernice i dalje ostaju otvorene, treba zaključiti da su bitni pomaci do 2020. ostvareni gotovo na svim područjima. Osim toga, Janik nije ni mogao predvidjeti neke novije trendove u historiografiji koji su potaknuli istraživanja rodne historije ili translacijski obrat.

S više skepse izrazio se (u recentnijim esejima) Steven Beller, zaključujući da je u svijetu velikih promjena nakon 11. rujna 2001. i naglasku na globalne fenomene, a ponajviše zbog samog položaja austrijskih i habsburških studija u odnosu na nacionalne historije, Beč 1900. ubrzano gubio na vidljivosti. Naznačujući čak i

¹⁶⁵ Suprotnog je mišljenja Steven Beller koji uvelike krivi upravo Schorskeovu paradigmu, površni tretman političkih fenomena te nadasve neobazriv odnos prema nacionalnim i etničkim kategorijama za „zastoj“ u istraživanjima i gubitak na relevantnosti tema vezanih uz Beč 1900, bez obzira na to što shvaća i prihvaća važnost inicijalnih istraživanja teme koja su joj 1970-ih dala impulse prema naprijed. BELLER 2011: 67-68.

¹⁶⁶ JANIK 2001: 46-49.

da postoji mišljenje prema kojem je sama tema „obrađena“, napominje da je ona i dalje relevantna, ali je u žurnoj potrazi za novom paradigmom.¹⁶⁷

Kako je u svojoj najnovijoj knjizi konstatirao William Johnston, recentne izložbe „Beč oko 1900.“ u New Yorku i Melbourneu, doduše, demonstriraju vitalnost izvornog shvaćanja teme, ali često u konceptijskom smislu ili interpretacijskom okviru nisu sasvim otvorene prema, u historiografiji već prije, uvriježenim modelima.¹⁶⁸ Ne bi smjela ostati izostavljena ni komparatistička izložba „Izazov moderne. Zagreb – Beč“ oko 1900. koja je početkom 2017. otvorena u Zagrebu, a kasnije je gostovala i u Beču (2017./2018), kao ni katalog izložbe,¹⁶⁹ koji nudi nekoliko vrlo dobrih uvida, makar ponovno ne i paradigmu, što sve mogu biti daljnji smjerovi istraživanja. Spomenuta Johnstonova knjiga *Zur Kulturgeschichte Österreichs und Ungarns 1890-1938* povezuje pristupe američkih, austrijskih, mađarskih i drugih stručnjaka te nudi srednjoeuropski orijentirano motrište na Habsburšku Monarhiju kao „kulturni ekosustav“ unutar kojeg razne proturječnosti ili sličnosti nastaju „čudnovato jedna pored druge“, što čini klasifikaciju iste kulture nemogućom. Svakako su Johnstonova nastojanja da se pronađu odgovarajući okviri prema pluralnoj povijesti Beča i Srednje Europe oko 1900, kao i sinteze Pietera Judsona i Stevena Beller¹⁷⁰, temelji na kojima će se nastaviti daljnji ciklusi znanstvenih istraživanja. Njihov je zadatak svakako bolje povezivanje s ostalim srednjoeuropskim historiografijama, šireći perspektive prema komparativnim fenomenologijama drugih urbanih središta kao centara modernosti.

¹⁶⁷ Usp. BELLER 2011: 67; ISTI 2015: 260-261.

¹⁶⁸ Vidi kataloge izložba: WITT-DÖRRING I ASENBAUM 2011; LLOYD I WITT-DÖRRING 2011.

¹⁶⁹ KRAŠEVAC I VUGRINEC 2017.

¹⁷⁰ BELLER 2018.

Bibliografija

- ACHAM, Karl, Moritz CSÁKY, Rudolf FLOTZINGER, Dietmar GOLTSCHNIGG, Rudolf HALLER, Helmut KONRAD, Götz POCHAT (ur.). 1996. – 1998. *Gedächtnis – Erinnerung – Identität*, sv. 1-2. Wien – Köln – Weimar: Böhlau-Verlag; sv. 3-4: Wien: Passagen Verlag.
- ALOF SIN, Anthony. 2006. *When Buildings Speak: Architecture as Language in the Habsburg Empire and Its Aftermath, 1867-1933*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- ANDERSON, Harriet. 1992. *Utopian Feminism: Women's Movements in Fin-de-Siècle Vienna*. New Haven – London: Yale University Press.
- ANDERSON, Mark M. (ur.). 1989. *Reading Kafka: Prague, Politics, and the Fin de siècle*. New York: Schocken Books.
- ANDERSON, Mark M. 1992. *Kafka's Clothes: Ornament and Aestheticism in the Habsburg Fin de Siècle*. Oxford – New York: Clarendon Press.
- ANDRIOLO, Karin R. 1979. Kulturkreislehre and the Austrian Mind. *Man* 14/1: 133-144.
- ASHBY, Charlotte, Tag GRONBERG, Simon SHAW-MILLER (ur.). 2013. *The Viennese Café and Fin-de-Siècle Culture*. New York: Berghahn Books.
- BABEJOVÁ, Eleonóra. 2003. *Fin-de-siècle Pressburg: Conflict & Cultural Coexistence in Bratislava 1897-1914*. New York: Boulder.
- BACH, Ulrich E. 2016. *Tropics of Vienna: Colonial Utopias of the Habsburg Empire*. New York: Berghahn Books.
- BARBARIĆ, Damir (ur.). 1997a. *Fin de siècle Zagreb – Beč*. Zagreb: Školska knjiga.
- BARBARIĆ, Damir. 1997b. Lišenost i zamuknuće. O filozofskim osnovama bečkog fin de sièclea. U: *Fin de siècle Zagreb – Beč*, ur. Damir Barbarić, 11-60. Zagreb: Školska knjiga.
- BARBARIĆ, Damir, Michael BENDIKT (ur.). 1998. *Ambivalenz des Fin de siècle Wien – Zagreb*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- BAREA, Ilsa. 1966. *Vienna: Legend and Reality*. London: Faber and Faber.
- BARHAM, Jeremy (ur.). 2017. *Rethinking Mahler*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- BARKER, Andrew. 1996. *Telegrams from the Soul: Peter Altenberg and the Culture of Fin-de-Siècle Vienna*. Columbia: Camden House.
- BELLER, Steven. 1988. Modern Owls Fly by Night: Recent Literature on Fin de siècle Vienna. *The Historical Journal* 31/3: 665-683.
- BELLER, Steven. 1989. *Vienna and the Jews, 1867-1938: A Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BELLER, Steven (ur.). 2001a. *Rethinking Vienna 1900*. New York: Berghahn Books.
- BELLER, Steven. 2001b. Introduction. U *Rethinking Vienna 1900*, ur. Steven Beller, 1-26. New York: Berghahn Books.

- BELLER, Steven. 2011. Fin de Fin-de-Siècle Vienna? A Letter of Remembrance. U *Global Austria: Austria's Place in Europe and the World*, ur. Günter Bischof, Fritz Plasser, Anton Pelinka, Alexander Smith, 46-80. New Orleans: University of New Orleans Press.
- BELLER, Steven. 2015. Vienna 1900: a world of yesterday, today – and tomorrow? U *Austrian Studies Today*, ur. Günter Bischof, Ferdinand Karhofer, 260-268. New Orleans: University of New Orleans Press.
- BELLER, Steven. 2018. *The Habsburg Monarchy 1815-1918*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BENDER, Thomas, Carl E. SCHORSKE (ur.). 1994. *Budapest and New York: Studies in Metropolitan Transformation, 1870-1930*. New York: Russell Sage Foundation.
- BERNER, Peter, Emil BRIX, Wolfgang MANTL (ur.). 1986. *Wien um 1900: Aufbruch in die Moderne*. München: R. Oldenbourg.
- BJORKLUND, Beth. 1990. Museum of Modern Art's „Vienna 1900“: Conception and Reception. *Modern Austrian Literature* 23/1: 99-109.
- BLACKSHAW, Gemma, Leslie TOPP (ur.). 2009. *Madness and Modernity: Mental Illness and the Visual Arts in Vienna 1900*. London: Lund Humphries.
- BLACKSHAW, Gemma, Sabiene WIEBER (ur.). 2012. *Journeys Into Madness: Mapping Mental Illness in the Austro-Hungarian Empire*. New York: Berghahn Books.
- BLAU, Eve, Renate BANIK-SCHWEITZER (ur.). 2003. *Urban Form. Städtebau in der postfordistischen Gesellschaft*. Wien: Löcker.
- BONHANDY, Tim. 2011. *Good Living Street: Portrait of a Patron Family, Vienna 1900*. New York: Pantheon Books.
- BOTSTEIN, Leon. 1991. *Judentum und Modernität: Essays zur Rolle der Juden in der deutschen und österreichischen Kultur, 1848 bis 1938*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- BOYER, John W. 1975. Wittgenstein's Vienna by Allan Janik and Stephen Toulmin. *The Journal of Modern History* 47/4: 703-711.
- BOYER, John W. 1995. *Culture and Political Crisis in Vienna: Christian Socialism in Power, 1897-1918*. Chicago: University of Chicago Press.
- BRANDS, Juliane, Christopher HAILEY (ur.). 1997. *Constructive Dissonance: Arnold Schoenberg and the Transformations of Twentieth-century Culture*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- BRANDSTETTER, Gabriele. 1995. *Tanz-Lektüren: Körperbilder und Raumfiguren der Avantgarde*. Frankfurt am Main: Fischer.
- BRIX, Emil 1990. Das österreichische und internationale Interesse am Thema Wien um 1900. U *Die Wiener Moderne: Ergebnisse eines Forschungsgesprächs der Arbeitsgemeinschaft Wien um 1900 zum Thema Aktualität und Moderne*, ur. Emil Brix, Patrick Werkner, 136-150. München: R. Oldenbourg – Verlag für Geschichte und Politik.
- BRIX, Emil, Allan JANIK (ur.). 1993. *Kreatives Milieu Wien um 1900*. Wien – München: R. Oldenbourg Verlag, 1993.
- BRIX, Emil, Patrick WERKNER (ur.). 1990. *Die Wiener Moderne: Ergebnisse eines Forschungsgesprächs der Arbeitsgemeinschaft Wien um 1900 zum Thema Aktualität und Moderne*. München: R. Oldenbourg – Verlag für Geschichte und Politik.

- BROCH, Hermann. 1974. *Hofmannsthal und seine Zeit. Eine Studie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- BUDEN, Boris. 1985. Filozof u posljednjim danima čovječanstva: uz knjigu *Wittgenstein's Vienna* Allana Janika i Stephena Toulmina, izdanu u New Yorku 1973. godine. *Gordogan* 7/17-18: 232-250.
- BUNZL, Matti. 2004. *Symptoms of Modernity: Jews and Queers in Late Twentieth-Century Vienna*. Berkeley: University of California Press.
- BURKE, Peter. 1990. *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-89*. Stanford: Stanford University Press.
- BUSEK, Erhard, Emil BRIX. 1986. *Projekt Mitteleuropa*. Wien: Ueberreuter.
- BUSEK, Erhard, Gerald STOURZH (ur.). 1990. *Nationale Vielfalt und gemeinsames Erbe in Mitteleuropa*. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik.
- CERNUSCHI, Claude. 2002. *Re/casting Kokoschka: Ethics and Aesthetics, Epistemology and Politics in Fin-de-siècle Vienna*. Cranbury – London: Fairleigh Dickinson University Press.
- COEN, Deborah R. 2007. *Vienna in the Age of Uncertainty. Science, Liberalism and Private Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- COHEN, Gary B. 1987. Society and Culture in Prague, Vienna, and Budapest in the Late Nineteenth Century. *East European Quarterly* 20/4: 467-484.
- COOK, Nicholas. 2007. *The Schenker Project: Culture, Race, and Music Theory in Fin-de-siècle Vienna*. New York – London: Oxford University Press.
- CORNIS-POPE, Marcel, John NEUBAUER (ur.). 2004. – 2010. *History of Literary Cultures of East-Central Europe*, sv 1-4. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- CSÁKY, Moritz. 2010. *Das Gedächtnis der Städte: kulturelle Verflechtungen: Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag.
- CSÁKY, Moritz, Astrid KURY, Ulrich TRAGATSCHNIG (ur.). 2004. *Wien und Zentraleuropa in der Moderne*. Innsbruck – Wien – München – Bozen: Studien-Verlag.
- CSOKOR, Franz Theodor. 1960. Der farbenvolle Untergang. *Deutsche Rundschau*: 517-523.
- DECKER, Hans S. 1991. *Freud, Dora, and Vienna 1900*. New York: Simon and Schuster.
- DEKKER, Erwin. 2016. *The Viennese Students of Civilization: The Meaning and Context of Austrian Economics Reconsidered*. New York: Cambridge University Press.
- DELETANT, Dennis, Harry HANAK (ur.). 1988. *Historians as Nation Builders: Central and South East Europe*. London: Macmillan.
- DIERSCH, Manfred. 1973. *Empiriokritizismus und Impressionismus: über Beziehungen zwischen Philosophie, Ästhetik und Literatur um 1900 in Wien*. Berlin: Rütten und Loening.
- EHALT, Hubert Christian. 2012. Die neuerfindung Wiens – Carl E. Schorske. U *Schorskes Wien: Eine Neuerfindung*, ur. Hubert Christian Ehalt, 13-35. Wien: Wiener Vorlesungen-Picus Verlag.

- EHALT, Hubert Christian. 2016. Schorske's Wien. U *Habsburg neu denken: Vielfalt und Ambivalenz in Zentraleuropa. 30 kulturwissenschaftliche Stichworte*, ur. Johannes Feichtinger, Heidemarie Uhl, 197-206. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- EHALT, Hubert Christian, Gernot HEISS, Hannes STEKL. 1986. *Glücklich ist, wer vergisst...? Das andere Wien um 1900*. Wien: Böhlau.
- ELIAS, Norbert. 1939. *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, sv. 1-2. Basel: Verlag Haus zum Falken.
- ELIAS, Norbert. 1969. *Die höfische Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- ELIAS, Norbert. 1996. *O procesu civilizacije: sociogenetska i psihogenetska istraživanja*, sv. 1-2. Zagreb: Antibarbarus.
- FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ, Jiří MALÍŘ (ur.). 2008. *Brno Vidni, Videň Brnu: zemské metropole a centrum říše v 19. století. Brünn – Wien, Wien – Brünn. Landesmetropolen und Zentrum des Reiches im 19. Jahrhundert*. Brno: Matices moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura.
- FEICHTINGER, Johannes, Ursula PRUTSCH, Moritz CSÁKY (ur.). 2003. *Habsburg postcolonial: Machstrukturen und kollektives Gedächtnis*. Innsbruck: Studien Verlag.
- FELDMAN, Andrea. 2007. *Povijesno gledamo: razgovori s povjesničarima*. Zagreb: Antibarbarus.
- FELLNER, Fritz. 2002. The Special Case of Austrian Refugee Historians. U *An Interrupted Past: German-Speaking Refugee Historians in the United States After 1933*, ur. Harmut Lehmann, James J. Sheehan, 109-115. Cambridge: Cambridge University Press.
- FENYO, Mario D. 1987. *Literature and Political Change: Budapest, 1908-1918*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- FISCHER, Lisa. 1994. *Lina Loos oder Wenn die Muse sich selbst küßt*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- FISCHER, Lisa, Emil BRIX (ur.). 1997. *Die Frauen der Wiener Moderne*. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik.
- FRANCIS, Mark (ur.). 1985. *The Viennese Enlightenment*. Kent: Croom Helm.
- FRIEDEL, Egon. 1927. – 1931. *Kulturgeschichte der Neuzeit*, sv. 1-3. München: C. H. Beck.
- FRIEDEL, Egon. 1940. *Kultura novog vremena: od crne kuge do naših dana*, sv. 1-2. Zagreb: Biblioteka općeg znanja.
- FRIGYESI, Judit. 1998. *Béla Bartók and Turn-of-the-Century Budapest*. Los Angeles – Berkeley: University of California Press.
- GAY, Peter. 1978. *Freud, Jews and other Germans*. New York: Oxford University Press.
- GAY, Peter. 1985. *Freud for Historians*. New York: Oxford University Press.
- GAY, Peter. 1988. *Freud: A Life for Our Time*. New York: W. W. Norton & Co.
- GEEHR, Richard S. 1990. *Karl Lueger: Mayor of Fin de Siècle Vienna*. Detroit: Wayne State University Press.
- GEORGE, Alys X. 2020. *The Naked Truth: Viennese Modernism and the Body*. Chicago: University of Chicago Press.

- GILLMAN, Abigail. 2009. *Viennese Jewish Modernism: Freud, Hofmannsthal, Beer-Hofmann, and Schnitzler*. University Park: Pennsylvania State University.
- GLUCK, Mary. 1985. *Georg Lukács and His Generation, 1900-1918*. Cambridge: Harvard University Press.
- GLUCK, Mary. 2013. The Budapest Coffee House and the Making of „Jewish Modernity“ at the Fin de Siècle. *Journal of the History of Ideas* 74/2: 259-266.
- GLUCK, Mary. 2016. *The Invisible Jewish Budapest: Metropolitan Culture at the Fin de Siècle*. Madison: University of Wisconsin Press.
- GOMBRICH, Ernst. 1996. *The Visual Arts in Vienna Circa 1900: And, Reflections on the Jewish Catastrophe*. London: Austrian Cultural Institute.
- GOMBRICH, Ernst. 2000. Réflexions sur la vie culturelle à Vienne autour de 1900. *Austriaca* 50: 45-61.
- GOMBRICH, Ernst. 2002. Niemand hat je gefragt, wer jetzt gerade ein Jude oder ein Nichtjude war. Ein Interview von Hermine Koebl. U *Eine zerstörte Kultur. Jüdische Leben und Antisemitismus in Wien seit dem 19. Jahrhundert*, ur. Gerhard Botz, Ivar Oxaal, Michael Pollak, Nina Scholz. Wien: Czernin.
- GOOD, David F. 1984. *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914*. University of California Press: Berkeley – Los Angeles – London.
- GRABOVSKI, Ernst, James HARDIN. 2003. *Literature in Vienna at the Turn of the Centuries: Continuities and Discontinuities Around 1900 and 2000*. New York: Camden House.
- GRONBERG, Tag. 2007. *Vienna: City of Modernity, 1890-1914*. Bern: Peter Lang.
- GROSS, Mirjana 1993. Pogovor. U: JOHNSTON 1993: 509-515.
- GUBSER, Michael. 2006. *Time's Visible Surface: Alois Riegl's Art History and the Discourse on Temporality in Fin-de-siècle Austria*. Detroit: Wayne State University Press.
- GUBSER, Michael. 2009. A Cozy Little World: Reflections on Context in Austrian Intellectual History. *Austrian History Yearbook* 40: 202-214.
- GUNZBURGER MAKAS, Emily, Tanja DAMLJANOVIC CONLEY (ur.). 2009. *Capital Cities in the Aftermath of Empires: Planning in Central and Southeastern Europe*. London – New York: Routledge.
- GYÁNI, Gábor. 1990. Budapest. U *Housing the Workers, 1850-1914: A Comparative Perspective*, ur. Martin J. Daunton. Leicester: Leicester University Press.
- GYÁNI, Gábor. 1994a. Uses and misuses of public space in Budapest: 1873-1914. U *Budapest and New York. Studies in Metropolitan Transformation: 1870-1930*, ur. Thomas Bender, Carl E. Schorske, 85-108. New York: Russell Sage Foundation.
- GYÁNI, Gábor. 1994b. Bürgerliches Heim und Interieur in Budapest. U *Bürgerliche Wohnkultur des Fin de siècle in Ungarn*, ur. Péter Hanák, 45-89. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- GYÁNI, Gábor. 2002. *Parlor and Kitchen. Housing and Domestic Culture in Budapest, 1870-1940*. Budapest: CEU Press.
- GYÁNI, Gábor. 2004. *Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siècle Budapest*. Boulder: Social Science Monographs.

- GYÁNI, Gábor. 2009. Trends in Contemporary Hungarian Historical Scholarship. *Social History* 34/2: 250-260.
- HAKKARAINEN, Heidi. 2019. *Comical Modernity: Popular Humour and the Transformation of Urban Space in Late Nineteenth Century Vienna*. New York: Berghahn Books.
- HAMANN, Brigitte. 1996. *Hitlers Wien: Lehrjahre eines Diktators*. München: Piper.
- HANÁK, Péter. 1984. *Ungarn in der Donaumonarchie: Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates*. München – Wien: R. Oldenbourg – Verlag für Geschichte und Politik.
- HANÁK, Péter. 1994. *Bürgerliche Wohnkultur des Fin de siècle in Ungarn*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- HANÁK, Péter. 1998. *The Garden and the Workshop: Essays on the Cultural History of Vienna and Budapest*. New Jersey: Princeton University Press.
- HEALY, Maureen. 2004. *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEER, Friedrich. 1953. *Europäische Geistesgeschichte*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.
- HEER, Friedrich. 1981. *Der Kampf um die österreichische Identität*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- HOLLEIN, Hans. 1985. Das Konzept zur Präsentation der Ausstellung „Traum und Wirklichkeit, Wien 1870-1930“. U *Traum und Wirklichkeit, Wien 1870-1930*, katalog izložbe, prir. Tino Erben, 35-37. Wien: Historisches Museum Wien.
- HOPE HERZOG, Hillary. 2011. *Vienna Is Different: Jewish Writers in Austria from the Fin-de-Siècle to the Present*. New York: Berghahn Books.
- HORAK, Roman, Wolfgang MADERTHANER, Siegfried MATTL, Gerhard MEISSL, Alfred PFOSER (ur.). 2000. *Metropole Wien. Texturen der Moderne*, sv. 1-2. Wien: Facultas.
- HORAK, Roman, Wolfgang MADERTHANER, Siegfried MATTL, Lutz MUSNER (ur.). 2001. *Stadt. Masse. Raum. Wiener Studien zur Archäologie des Popularen*. Wien: Turia + Kant.
- HORVAT PINTARIĆ, Vera. 1989. *Vienna 1900: The Architecture of Otto Wagner*. London: Studio Editions.
- HÖDL, Klaus. 2019. *Entangled Entertainers: Jews and Popular Culture in Fin-de-Siècle Vienna*. New York: Berghahn Books.
- IVELJIĆ, Iskra (ur.). 2015. *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th-20th Century)*. Zagreb: FF press.
- JANIK, Allan. 1981. Therapeutic Nihilism: How Not to Write About Otto Weininger. U *Structure and Gestalt: Philosophy and Literature in Austria-Hungary and Her Successor States*, ur. Barry Smith, 263-292. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- JANIK, Allan. 1985a. In Place of an Introduction: On Writing *Wittgenstein's Vienna*. U *Essays on Wittgenstein and Weininger*, ur. Allan Janik, 5-25. Amsterdam: Rodopi.
- JANIK, Allan. 1985b. How Not to Write Austrian Intellectual History – Again. U *Essays on Wittgenstein and Weininger*, ur. Allan Janik, 48-63. Amsterdam: Rodopi.

- JANIK, Allan. 2001a. Vienna 1900 Revisited: Paradigms and Problems. U *Rethinking Vienna 1900*, ur. Steven BELLER, 27-56. New York: Berghahn Books.
- JANIK, Allan. 2001b. *Wittgenstein's Vienna Revisited*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.
- JANIK, Allan. 2017. Jew's in Vienna's Golden Age: A Case Study in the Conceptual Difficulties Surrounding the Concept of Identity. U *Challenging Identities: European Horizons*, ur. Peter Madsen, 103-121. New York – London: Routledge.
- JANIK, Allan, Stephen TOULMIN. 1973. *Wittgenstein's Vienna*. New York: Simon and Schuster.
- JOHNSON, Julie M. 2012. *The Memory Factory: The Forgotten Women Artists of Vienna 1900*. West Lafayette: Purdue University Press.
- JOHNSTON, William M. 1967. *The Formative Years of R. G. Collingwood*. The Hague: Nijhoff.
- JOHNSTON, William M. 1972. *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History 1848-1938*. Berkeley: University of California Press.
- JOHNSTON, William M. 1973. Prague as a Center of Austrian Expressionism versus Vienna as a Center of Impressionism. *Modern Austrian Literature*: 176-181.
- JOHNSTON, William M. 1993. *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848-1938*. Zagreb: Globus.
- JOHNSTON, William M. 2015. *Zur Kulturgeschichte Österreichs und Ungarns 1890-1938*. Wien – Köln – Graz: Böhlau.
- JOHNSTON, William M., Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ. 2009. *Dijalog s povodom 2: „Austrijski duh“ prije i poslije*. Zagreb: FF press.
- JONES, J. Sydney. 1983. *Hitler in Vienna, 1907-1913. Clues to the Future*. New York: Stein & Day.
- JUDSON, Pieter M. 1996. *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- JUDSON, Pieter M. 2018. *Povijest Habsburškog Carstva*. Zagreb: Sandorf.
- KANDEL, Eric R. 2012. *The Age of Insight: The Quest to Understand the Unconscious in Art, Mind, and Brain, from Vienna 1900 to the Present*. New York: Random House Publishing Group.
- KANN, Robert A. 1960. *A Study in Austrian Intellectual History: From Late Baroque to Romanticism*. New York: Praeger.
- KANN, Robert A. 1974. *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*. Berkeley: University of California Press.
- KANN, Robert A. 1981. Carl Schorske's Fin-de-Siècle Vienna. *Central European History* 14/2: 169-180.
- KARNES, Kevin. 2013. *A Kingdom Not of This World: Wagner, the Arts, and Utopian Visions in Fin-de-Siècle Vienna*. Oxford – New York: Oxford University Press.

- KITA, Caroline A. 2019. *Jewish Difference and the Arts in Vienna: Composing Compassion in Music and Biblical Theater*. Bloomington: Indiana University Press.
- KNITTEL, Kay M. 2010. *Seeing Mahler: Music and the Language of Antisemitism in Fin-de-Siècle Vienna*. Burlington: Ashgate.
- KOŽUCHOWSKI, Adam. 2013. *The Afterlife of Austria-Hungary: The Image of the Habsburg Monarchy in Interwar Europe*. Pittsburgh: University of Pittsburgh.
- KOŽUCHOWSKI, Adam. 2018. The Last Hundred Years: Some Observations on Historiography of Austria-Hungary. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 50/1: 119-133.
- KRAEHE, Enno E. 1972. A Bold Attempt. *The Virginia Quarterly Review* 48/2: 293-297.
- KRAŠEVAC, Irena, Petra VUGRINEC (ur.). 2017. *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*. Zagreb: Klovićevi dvori.
- KROKAR, James. 1983. National Cultural Centers of the Habsburg Empire Before 1914: Zagreb. *Austrian History Yearbook* 19/1: 119-133.
- LaCAPRA, Dominick. 1979. Reading Exemplars: Wittgenstein's Vienna and Wittgenstein's Tractatus. *Diacritics* 9/2: 65-82.
- LAQUEUR, Walter. 1997. *Fin de Siècle and Other Essays on America and Europe*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.
- LE RIDER, Jacques. 1982. *Le cas Otto Weininger: racines de l'antiféminisme et de l'antisémitisme*. Paris: Presses universitaires de France.
- LE RIDER, Jacques. 1990. *Modernité viennoise et crises de l'identité*. Paris: Presses universitaires de France.
- LE RIDER, Jacques. 1993. *Modernity and Crises of Identity: Culture and Society in Fin-de-siècle Vienna*. New York: Continuum.
- LEMON, Robert. 2011. *Imperial Messages. Orientalism as Self-Critique in the Habsburg Fin de Siècle*. New York: Camden House.
- LLOYD, Jill, Christian WITT-DÖRRING (ur.). 2011. *Birth of the Modern: Style and Identity in Vienna 1900*. New York: Neue Galerie.
- LORENZ, Dagmar. 2007. *Wiener Moderne*. Stuttgart: Carl Ernst Poeschel.
- LUFT, David S. 1987. Austrian History as a Field of Study in the United States. *Modern Austrian Literature* 20/3-4: 1-15.
- LUFT, David S. 2003. *Eros and Inwardness in Vienna: Weininger, Musil, Doderer*. Chicago: University of Chicago Press.
- LUIF, Paul. 2010. Forum on „Central Europe“: Austria and Central Europe. *Perspectives* 18/2: 95-109.
- LUKACS, John. 1988. *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture*. New York: Weidenfeld & Nicolson.
- MADERTHANER, Wolfgang. 2010. Zur Positionierung von Arbeitergeschichte als Sozial- und Kulturwissenschaft. U *Exemplarische Forschungsfelder aus 25 Jahren Zeitgeschichte an der Universität Graz*, ur. Helmut Konrad, Stefan Benedik, 37-45. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.

- MADERTHANER, Wolfgang, Lutz MUSNER. 1999. *Die Anarchie der Vorstadt: das andere Wien um 1900*. Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag.
- MAY, Arthur J. 1951. *The Hapsburg Monarchy 1867-1914*. New York: Norton & Company.
- MAY, Arthur J. 1966. *Vienna in the Age of Franz Josef*. Norman: University of Oklahoma Press.
- MAYER, Sandra. 2018. *Oscar Wilde in Vienna: Pleasing and Teasing the Audience*. Leiden: Brill.
- McEWEN, Britta. 2001. *Sexual Knowledge: Feeling, Fact, and Social Reform in Vienna, 1900-1934*. New York: Berghahn Books.
- McGRATH, William J. 1974. *Dionysian Art and Populist Politics in Austria*. New Haven: Yale University Press.
- McGRATH, William J. 1986. *Freud's Discovery of Psychoanalysis: The Politics of Hysteria*. New York: Cornell University Press.
- MILLER, Perry. 1939. *The New England Mind: The Seventeenth Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- MORÁVANSKY, Ákos. 1998. *Competing Visions: Aesthetic Invention and Social Imagination in Central European Architecture, 1867-1918*. Cambridge: MIT Press.
- MORTON, Frederic. 1979. *A Nervous Splendor: Vienna 1888/1889*. Boston – Toronto: Atlantic Monthly Press.
- MORTON, Frederic. 1989. *Thunder at Twilight: Vienna 1913/1914*. New York: Macmillan.
- MUELLER-RICHTER, Klaus. 2000. Die Anarchie der Vorstadt. Das andere Wien um 1900 by Wolfgang Maderthaner and Lutz Musner. *Modern Austrian Literature* 33/3-4: 173-178.
- MÜLLER-FUNK, Wolfgang, Peter PLENER, Clemens RUTHNER (ur.). 2002. *Kakanien revisited: das Eigene und das Fremde (in) der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Tübingen: A. Francke.
- NAUTZ, Jürgen, Richard VAHRENKAMP (ur.). 1996. *Die Wiener Jahrhundertwende*. Wien – Köln – Graz: Böhlau.
- NEMES, Robert. 2005. *The Once and Future Budapest*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- NIEKERK, Carl. 2010. *Reading Mahler: German Culture and Jewish Identity in Fin-de-siècle Vienna*. Rochester: Camden House.
- OEI, Bernd. 2013. *Eros und Thanatos: Philosophie und Wiener Melancholie in Arthur Schnitzler's Werk*. Freiburg: Centaurus.
- ORT, Thomas. 2003. *Art and Life in Modernist Prague: Karel Čapek and his Generation, 1911-1938*. New York: Palgrave Macmillan.
- OXAAL, Ivar, Michael POLLAK, Gerhard BOTZ (ur.). 1987. *Jews, Antisemitism, and culture in Vienna*. London: Routledge & Kegan Paul.
- PADEN, Roger. 2007. *Mysticism and Architecture: Wittgenstein and the Meanings of the Palais Stonborough*. Lanham: Lexington Books.
- PERLOFF, Marjorie. 2016. *Edge of Irony: Modernism in the Shadow of the Habsburg Empire*. Chicago – London: University of Chicago Press.

- PEŠEK, Jiří. 1999. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole, 1850-1920*. Praha: Scriptorium.
- PFABIGAN, Alfred (ur.). 1985. *Ornament und Askese im Zeitgeist des Wien der Jahrhundertwende*. Vienna: Brandstätter.
- POLLAK, Michael. 1984a. Vienne fin de siècle: Les limites de l'exemple historique, Vingtième Siècle. *Revue d'histoire* 4: 49-63.
- POLLAK, Michael. 1984b. *Vienne 1900: Une identité blessée*. Paris: Éditions Gallimard/Julliard.
- PROKOPOVYCH, Markian. 2009. *Habsburg Lemberg: Architecture, Public Space, and Politics in the Galician Capital, 1772-1914*. West Lafayette: Purdue University Press.
- PROMITZER, Christian. 2014. Instrument državne vlasti ili kritičkog odmaka od nje: o regionalnoj ekspertizi austrijskih intelektualaca u kasnom 20. i ranom 21. stoljeću. U *Intelektualac danas: zbornik radova s Desničinih susreta 2013.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina, 51-62. Zagreb: FF press – Plejada.
- PYNSENT, Robert (ur.). 1989. *Decadence & Innovation. Austro-Hungarian Life and Art at the Turn of the Century*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- RAPHAEL, Lutz. 2003. *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme: Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. München: C. H. Beck.
- REITTER, Paul. 2008. *The Anti-Journalist: Karl Kraus and Jewish Self-Fashioning in Fin-de-Siècle Europe*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- RITTNER, Leona, W. SCOTT HAINE, Jeffrey H. JACKSON (ur.). 2016. *The Thinking Space. The Café as a Cultural Institution in Paris, Italy and Vienna*. London – New York: Routledge.
- ROKSANDIĆ, Drago. 2012. Postoji li još uvijek Srednja Europa?, *Historijski zbornik* 65/1: 187-201.
- ROKSANDIĆ, Drago, Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Nikolina ŠIMETIN ŠEGVIĆ (ur.). 2019. *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*, sv. 1. Zagreb: FF press.
- ROSE, Alison. 2009. *Jewish Women in Fin de Siècle Vienna*. Austin: University of Texas Press.
- ROTH, Michael S. 1994. Performing History: Modernist Contextualism in Carl E. Schorske's Fin-de-siècle Vienna. *American Historical Review* 99: 729-745.
- ROTH, Michael S. 2011. Energizing the Elemental: Notes on a Conversation with Carl E. Schorske. *American Imago (History, Politics, and Psychoanalysis: In Honor of Carl E. Schorske)* 68/4: 595-604.
- ROTH, Michael S. 2012. The Psychoanalytic Corner: Notes on a Conversation with Peter Gay. U *History and Psyche: Culture, Psychoanalysis and the Past*, ur. Sally Alexander, Barbara Taylor, 13-26. New York: Palgrave MacMillan.
- ROZENBLIT, Marsha L. 1983. *The Jews of Vienna, 1867-1914: Assimilation and Identity*. Albany: State University of New York Press.
- RÖHRLICH, Elisabeth, Agnes MEISINGER (ur.). 2016. *Migration und Innovation um 1900: Perspektiven auf das Wien der Jahrhundertwende*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.

- RÖSKAU-RYDEL, Isabel. 1993. *Kultur an der Peripherie des Habsburger Reiches: die Geschichte des Bildungswesens und der kulturellen Einrichtungen in Lemberg von 1772 bis 1848*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- SCHLÖGEL, Karl. 2008. Europa neu vermessen: Die Rückkehr des Ostens in den europäischen Horizont. U *Europas Gedächtnis*, ur. Helmut König, Julia Schmidt, Manfred Sicking, 147-167. Bielefeld: Transcript.
- SCHORSKE, Carl E. 1961. Politics and the Psyche in fin de siècle Vienna: Schnitzler and Hofmannsthal. *The American Historical Review* 66/4: 930-946.
- SCHORSKE, Carl E. 1980. *Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture*. London – New York: Weidenfeld & Nicolson – Knopf.
- SCHORSKE, Carl E. 1985. Politika i psiha: Schnitzler i Hofmannsthal. *Gordogan* 7/17-18: 214-231.
- SCHORSKE, Carl E. 1987. Generacijska napetost i kulturna promjena: razmatranja na slučaju Beča. *Gordogan* 9/23-24: 3-24.
- SCHORSKE, Carl E. 1997. *Beč krajem stoljeća*. Zagreb: Antibarbarus.
- SCHORSKE, Carl E. 1998. *Thinking with History*. Princeton: Princeton University Press.
- SCHWARTZ, Agata (ur.). 2010. *Gender and Modernity in Central Europe: The Austro-Hungarian Monarchy and Its Legacy*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- SHAPIRA, Elana. 2016. *Style and Seduction: Jewish Patrons, Architecture, and Design in Fin de Siècle Vienna*. Waltham: Brandeis University Press.
- SHEDEL, James. 1981. *Art and Society: The New Art Movement in Vienna*. Palo Alto: SPOSS.
- SIMONEK, Stefan. 2002. Wiener Parkwelten bei Ivan Cankar und Ivo Vojnović. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 48: 149-160.
- SIMONEK, Stefan (ur.). 2006. *Die Wiener Moderne in slawischen Periodika der Jahrhundertwende*. Bern – New York: Peter Lang.
- SKED, Alan. 1981. Historians, the Nationality Question, and the Downfall of the Habsburg Empire. *Transactions of the Royal Historical Society* 5/31: 175-193.
- SKED, Alan. 2019. Rethinking the History of the Habsburg Empire: Judson's *New History*. *Canadian Journal of History* 54/1-2: 166-174.
- SPARKS, Mary. 2014. *The Development of Austro-Hungarian Sarajevo, 1878-1918: An Urban History*. London – Oxford: Bloomsbury Publishing.
- SPECTOR, Scott. 1998. Beyond the Aesthetic Garden: Politics and Culture on the Margins of „Fin-de-Siècle Vienna“. *Journal of the History of Ideas* 59/4: 691-710.
- SPECTOR, Scott. 2000. *Prague Territories: National Conflict and Cultural Innovation in Franz Kafka's Fin de Siècle*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- SPECTOR, Scott. 2013. Forum: Ideas and the City Introduction. *Journal of the History of Ideas* 74/2: 259-266.
- SPECTOR, Scott. 2016. *Violent Sensations: Sex, Crime, and Utopia in Vienna and Berlin, 1860-1914*. Chicago – London: University of Chicago Press.

- SPIEL, Hilde. 1987. *Vienna's Golden Autumn, 1866–1938*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- STADLER, Friedrich. 1997. *Studien zum Wiener Kreis. Ursprung, Entwicklung und Wirkung des Logischen Empirismus im Kontext*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- STEINBERG, Michael P. 1990. *The Meaning of the Salzburg Festival: Austria as Theater and Ideology*. New York – Ithaca: Cornell University Press.
- STEINBERG, Michael P. 1991. „Fin-de-siècle Vienna“ Ten Years Later: „Viel Traum, Wenig Wirklichkeit“. *Austrian History Yearbook* 22: 151-162.
- STEINER, George. 1967. *Language and Silence: Essays on Language, Literature, and the Inhuman*. New York: Atheneum Press.
- STEINER, George. 1985a. Dream City. *The New Yorker*, 28. siječnja 1985., 92.
- STEINER, George. 1985b. Le langage et l'inhumain. *Revue d'esthétique* 9: 65-70.
- STEINER, George. 1986. Black Danube. *The New Yorker*, 21. srpnja 1986., 90-93.
- STEWART, Janet. 2013. *Fashioning Vienna: Adolf Loos's Cultural Criticism*. London – New York: Routledge.
- STONE, Norman. 1983. *Europe Transformed 1878-1919*. Glasgow: Fontana.
- STRECHA, Mario. 1993. O pitanju utjecaja bečkog središta na kulturni identitet Zagreba u 19. stoljeću. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 26/1: 79-88.
- SZABÓ-KNOTIK, Cornelia (ur.). 1993. *Wien – Triest um 1900: zwei Städte – eine Kultur?*. Wien: VWGÖ.
- TAYLOR, A. J. P. 1964. *The Habsburg Monarchy, 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*. London: Penguin Books.
- TEICH, Mikuláš, Roy PORTER (ur.). 1990. *Fin de Siècle and Its Legacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- TIMMS, Edward. 1986. *Karl Kraus: Apocalyptic Satirist: Culture and Catastrophe in Habsburg Vienna*. New Haven – London: Yale University Press.
- TIMMS, Edward. 2005. *Apocalyptic Satirist: The Post-War Crisis and the Rise of the Swastika*. New Haven – London: Yale University Press.
- TIMPANO, Nathan J. 2017. *Constructing the Viennese Modern Body: Art, Hysteria, and the Puppet*. New York – London: Routledge.
- TOMAŠEGOVIĆ, Nikola. 2017. Isprepletene povijesti. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 49/1: 276-280.
- TOPPS, Leslie. 2004. *Architecture and Truth in Fin-de-Siècle Vienna*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UHL, Heidemarie. 2012. Carl E. Schorske und die Erfindung von „Wien um 1900“. U *Schorskies Wien: Eine Neuerfindung*, ur. Hubert Christian Ehalt, 37-42. Wien: Wiener Vorlesungen – Picus Verlag.
- VAJDA, György M. 1994. *Wien und die Literaturen in der Donaumonarchie*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- VÁRKONYI, István. 1992. *Ferenc Molnár and the Austro-Hungarian „fin de siècle“*. New York – Bern: Peter Lang.

- VUKELIĆ, Vilma. 2003. *Tragovi prošlosti: memoari*. Zagreb: Matica hrvatska.
- VYLETA, David M. 2007. *Crime, Jews and News: Vienna, 1895-1914*. New York: Berghahn Books.
- WELDON WHALEN, Robert. 2007. *Sacred Spring: God and the Birth of Modernism in Fin de Siècle Vienna*. Grand Rapids: William B. Eerdmans.
- WINGFIELD, Nancy M. 2017. *The World of Prostitution in Late Imperial Austria*. Oxford: Oxford University Press.
- WISTRICH, Robert S. 1990. *The Jews of Vienna in the Age of Franz Joseph*. Oxford: Oxford University Press.
- WITT-DÖRRING, Christian, Paul ASENBAUM (ur.). 2011. *Vienna Art and Design: Klimt, Schiele, Hoffmann, Loos*. Melbourne: The National Gallery of Australia.
- WOLFF, Larry. 1988. *Postcards from the End of the World*. New York: Atheneum.
- WOOD, Nathaniel D. 2010. *Becoming Metropolitan: Urban Selfhood and the Making of Modern Cracow*. De Kalb: Northern Illinois University Press.
- WORBS, Michael. 1983. *Nervenkunst: Literatur und Psychoanalyse im Wien der Jahrhundertwende*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- ZEMAN, Zbyněk A. B. 1971. *Twilight of the Hapsburgs*. New York: American Heritage Press.
- ŽMEGAČ, Viktor. 1998. *Bečka moderna: portret jedne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŽMEGAČ, Viktor. 2012. *Bečka moderna: portret jedne kulture, 2. prošireno izdanje*. Zagreb: Matica hrvatska.

Fin de siècle Vienna and Vienna 1900 as a historiographic topic: Approaches, paradigms, debates

The author provides a basic overview of the development and an analysis of the state of research on the topic of *fin de siècle* Vienna within the framework of professional historiography. In doing so, it is noted that the topic has gradually developed since the 1960s, evolving from the initial synthetic studies of the history of the Habsburg Monarchy seen as a whole. At the time, various transformations in American historiography were also reflected in a different conceptualization of *fin de siècle* Vienna, linking artistic and intellectual elites with urban and state policies in a variety of methodologically dictated approaches, ranging from political history to social, intellectual and cultural history. The significant contributions of several generations of American (and British) historians are compared to different approaches within Austrian historiography, analysing perspectives, arguments and critiques of key conceptions. In addition to the important multidisciplinary influences of prominent American historians like William M. Johnston, Carl E. Schorske, Allan Janik or Steven Beller between the 1970s and early 2000s, it is

notable that several different parallel complexes of problems were opened that had not initially been directly considered as crucial to the topic (the role of Jews in Vienna at the turn of the century, marginal groups, critical modernism, etc.). In doing so, several research paradigms were developed that brought the methodologies of certain historical sub-disciplines closer and further refined them, but also interpretive models that were complementary or critically deconstructed. At the same time, there was a need for comparative analysis, which William Johnston had already begun, covering both Prague and Budapest in his book *The Austrian Mind*. In contrast, more contemporary approaches attempted to reconstruct and deconstruct *fin de siècle* Vienna as a model, suggesting an entire range of parallel multiple modernities in other Habsburg urban centres at around 1900. The paper introduces a systemization of individual approaches, contributions and methodological innovations related to the topic and offers an evaluation and presentation the state of research in American and Austrian historiography.

Keywords: *fin de siècle*, Vienna, Vienna 1900, historiography, cultural history, intellectual history, modernity, Habsburg studies, Austrian history

Ključne riječi: prijelaz stoljeća, Beč, Beč 1900., historiografija, kulturna historija, intelektualna historija, modernost, habsburške studije, austrijska povijest

Filip Šimetin Šegvić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-1000 Zagreb
phillip.simetinsegvic@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor
Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board
Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*